

KONFÜÇYÜŞÇÜ AHLAK İLE İSLAM AHLAKININ MUKAYESESİ*

Rahim Ay

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi

rahimay@ybu.edu.tr

Orcid: 0000-0002-7267-5205

Öz

Dinlerde inançlar kadar onların bireysel ve sosyal hayattaki tezahürleri olan ahlaki davranışlar da önemlidir. Hatta dinlerin birincil misyonlarının insanlara dünyada mutlu yaşamının yollarını göstermek ve ahirette de bu mutluluğu kalıcı kılmak olduğu söylenebilir. İslam ile bir Çin dini olan Konfüçyüçülük inançlar konusunda farklılık gösterebilir de ahlak sistemleri açısından birbirine çok benzemektedir. Biz bu makalede iki dini, ahlak sistemleri, amaçları ve bireyin bireysel ve sosyal hayatındaki etkileri itibarıyla karşılaştırmayı amaçladık. İki dinin ahlaki erdemlerinin büyük ölçüde birbirine benzediğini ama bazı sosyal ve siyasal erdemlerde kısmi farklılıklar gösterdiğini tespit ettik. Öncelikle iki ahlak sistemi ödevin kaynağı ve müeyyide bakımından önemli farklılıklar göstermektedir. İslam'ın Allah kaynaklı bir din olması ve her ahlaki eylemin dünyevi sonuç ve yaptırımı dışında uhrevi karşılık ve yaptırımının da olması, dindarın davranışları üzerinde önemli bir kontrol mekanizması kurmaktadır. Konfüçyüçülükte bu eğitim ve sosyal müeyyide şeklinde belirmektedir. İki dinde de eğitim önemsenmektedir. İslam düşüncesinde daha sonra felsefenin etkisiyle gelişen fazilet ahlakına ait bazı kavramlara Konfüçyüs ahlakında da raslamak mümkündür. Bu ahlak teorisi, hem Antik Yunan hem de Doğu düşüncesinden etkilendiği için İslam'ın naslarında görülmeyen bazı unsurlar taşımaktadır. Bu haliyle Antik Yunan ve Doğu din ve düşünceleriyle ortak noktalara sahip olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Konfüçyüçülük, İslam, Ahlak, Eğitim, Erdem

* İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism. Geliş/Received: 29 Ocak/January 2021; Kabul/Accepted: 15 Mart/March 2021; Yayın/Published: 20 Mart/March 2021. Atıf/Cite as: Ay, Rahim. "Konfüçyüçü Ahlak ile İslam Ahlakının Mukayesesi". *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2021). <https://doi.org/10.5281/zenodo.4623754>

COMPARISON BETWEEN CONFUCIAN ETHICS AND ISLAMIC ETHICS

Abstract

The moral behaviours which are personal and social manifestation of the beliefs are as important as beliefs in religions. It can be argued that the primary mission of the religions is to show people the way to live happily in this world and to ensure continuity of the happiness in the afterlife. Even though Islam and Confucianism differ from each other in their beliefs, their moral systems are similar. The aim of this paper is to compare these two religions with regard to their moral systems, aims, and their impact on the individual's personal and social life. We concluded that the moral values of the two religions are substantially similar and social and political virtues exhibit partial differences.

Firstly, two moral systems have differences in deontology and sanction. The fact that Islam is an divine religion and each moral action has an ethereal consequence and sanction besides worldly consequence and sanction establishes an important control mechanism on the behaviors of the pious person. This exhibits itself as education and social sanction in Confucianism. The high value assigned to the moral education by the Confucian moral teachings is an advantage. The same emphasis on the education can be seen in Islam through the Prophet's exemplifying role. However, the texts do not clearly state how to adapt this education to people in different stages of their development and with different aptitudes. This was addressed through developing virtue ethics based on Ancient Greek philosophy since the 8th century.

It can be observed that two moral teachings are similar in terms of the personal virtues such as truthfulness, honesty, mercy, justice, generosity, humility, contentment, forgiveness, and courage. Regarding the social and political virtues such as prudence, kindness, and etiquette, Confucian moral is more clear and explicit. The empathy formulated as "wishing for others that which you wish for yourself" is emphasized strongly in both Confucius's and Prophet Muhammad's (saw) statements. While the Quran puts an emphasis on the sincerity with an understanding of it as *ikhlas*, sincerity in personal relationships are more prominent in Confucius' sayings. Duties for parents and other family members is important in both teachings. However the Confucian moral teaching provides more clear and illustrative statements for virtues related to etiquette such as poise and kindness.

The discussion on whether the good and bad are intrinsic qualities of things or values assigned by the God's commands is a challenging problem in determining the roles and responsibilities of people in Islamic ethics. Never-

heless, the virtue ethics developed by the Muslim philosophers partially overcome these challenges through making moral habits an educational subject and placing happiness as aim. Viewing ethics as an real inherent human phenomenon without transcendental connection in Confucian teaching provides an advantage in terms of practicality. While Islam is a global divine religion, it possesses some features of the cultural context it was first revealed and implemented. The same can be said about Confucianism. By logical reasoning, it can be argued that the differences between Islamic ethics and Confucian ethics are influenced by these cultural features. In that case, an aspect might be an advantage for one and disadvantage for the other.

Some concepts of the virtue ethics in Islamic thought developed by the influence of philosophy can be found in Confucian ethics. This moral theory includes elements that are not found in Islamic writing as it was influenced by Ancient Greek and Eastern thoughts. Thus, the virtue ethics developed by the Muslim philosophers has commonalities with Ancient Greek and Eastern thoughts.

Keywords: Confucianism, Islam, Ethics, Education, Virtue

Giriş

Konfüçyüs (ö. MÖ. 479), bir din kurucusu veya reformcu olarak ortaya çıkmamış, dini ve ahlaki sistemini geçmişle bağlarını koruyarak kurmuştur. O, Çin geleneğindeki yönetimle ilgili bilgileri toplamış, sosyal hayat ve törenlerle ilgili hususları bir araya getirmiş, yaşayan ahlak ve geleneklerin devamını sağlamaya çalışmış, böylece atalar kültürüne dayalı Çin medeniyetini ortaya koymuş ve kadim Çin dinini sosyal hayatta etkili olacak şekilde canlandırmıştır (Fettahoğlu, 2003: 311).

Konfüçyüsçülük ya da Konfüçyanizm, Uzak Doğu dinlerinden sayılmakla birlikte güçlü ilahi bağlantısı ve uhrevi hedefi olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam tarzı bir din değildir. Konfüçyüsçülükte diğer bazı inanç sistemlerinin aksine tanrılar panteonu, rahiplik, mabet ya da kutsal kitap inancı yoktur. Bundan dolayı Çinliler Konfüçyüsçülüğü "Okul" ya da "Bilginler Doktrini" diye adlandırmışlardır. Konfüçyüs, kendisini ilahi bir kudretin elçisi ve bir din kurucusu olarak görmemiş, tabiatüstü varlıklar ve ruhlardan da bahsetmemiştir. Ölüm sonrası hayatla da pek ilgilenmemiştir (Güç, 2007: 387). Çinlilerin Konfüçyüs'ü milli öğretmenleri olarak yüceltmelerinin ve ona müstesna bir yer vermelerinin en önemli sebebi, onun insancılığa dayalı ve tabiatüstü tavassuta yer vermeyen sağduyu ahlakıdır. Bir diğer sebep, onun memur zümresi için öncelikle bir ahlaki düsturlar bütünü olmasıdır. Çinlilerin nazarında siyaset ve ahlak aynı şeydi (Suzuki, 2012: 79).

Konfüçyüs, insan duygularını yetkinleştirmek ve birlik halinde halkın refahını sürdürmek için kültürü canlandırmayı bir araç olarak kullanmıştır. Miras yoluyla iktidara gelmiş insanların tutkularının değil, akılcı, adil ve insanca duyarlılıkların yönlendirdiği toplumsal bir düzeni öngörmüş ve yöneticilerin kişisel çıkarlarını insanlık ve adaletin üzerinde tutmalarından doğacak sakıncalara dikkat çekmiştir. Konfüçyüs, kamu ve kişi vicdanının eğitim yoluyla yeniden canlandırılabilceğine inanmıştır.

Konfüçyüs'e göre bir milletin işleri ancak zekâ ve duyguları bilinçli kültürle geliştirilmiş eğitilmiş insanların yüksek katkısıyla yürütülebilir. İnsanların sosyoloji, edebiyat, müzik, felsefe, görgü kuralları, tarih ve siyaset bilimini öğrenip incelemek suretiyle derinleşmelerine rehberlik etmiştir. Bu yolla insan, sosyal sorumluluk üstlenmek için hazırlanmış olur. Böyle bir eğitim, yüksek toplumsal statü içinde doğanlar için yüksek anlamlar taşıırken, halktan bireyler için toplumun gelişiminde etkin bir rol üstlenmesini sağlayacak bireysel bir başarı sayılmaktadır.

Konfüçyüs, adil hükümetin restorasyonunu ve erdemli örnek insanın yetiştirilmesini savunmuştur. Bu amaçla örnek bireyin erdemlerinin özellikle yönetici sınıf tarafından ortaya konmasının önemine inanmıştır. Konfüçyüs'ün düşüncesinde örnek insanın nitelikleri sadece aristokratlarda değil, insanca özelliklere sahip herkeste bulunabilir. Konfüçyüs, eğitimin olduğu yerde sınıfın bulunmayacağını düşünüyordu. Konfüçyüs, bu gelişmenin araçlarını daha geniş halk kesimlerine ulaştırarak daha kolay kazanılmasını sağlamaya uğraşmıştır.

Konfüçyüs, sosyal düzenin ahlaki temelini insanlık erdemine dayanması inanıyordu. Konfüçyüs insanlığı insanları sevmek olarak tanımlasa da bu defa sevgiden neyi kastettiğini söylemez. Konfüçyüs'ün bu suskunluğu, insan olmanın ve insanları sevmenin ne demek olduğu sorusuna duyduğu saygıya ve herkesin insanlığa kendi deneyimiyle yaklaşması gerektiği düşüncesine işaret etmektedir.

Konfüçyüs, insanlar adına düşünmeyeceğini vurgulamakta, onların kendi başlarına düşünmelerini beklemekteydi. Değişleri olabildiğince genel ve soyut olsa da uyarıcı göndermeler taşıymaktaydı. Mesela insanca olmanın ne anlama geldiğini anlatırken tamamen toplumsal kavramlarla konuşmaktaydı: evde saygılı, insan ilişkilerinde sadakatli, işinde ciddi olmak. Bu niteliklerin gerçekleşme biçimi uygulandığı kültüre bağlı olsa da erdemler kültüre bağlı değildir.

Soyut insanlık erdeminin herkesi kapsayacak şekilde evrensel olarak uyarlanabilir olması gerekir. Konfüçyüs'e göre kişi bilgi sahibi olmadan insanca olamaz. Konfüçyüs'ün sık sık atıf yaptığı beş erdem vardır: saygı, yüce gönüllülük, doğruluk, içtenlik ve cömertlik.

Konfüçyüs düşüncesinde her insanın eylemi diğer insanları da etkiler. İnsanca olanlar, kendilerini oluşturmaya çalışırken başkalarını da oluştururlar. Başarıya ulaşmaya çalışırken başkalarını da başarıya ulaştırırlar. Yakınlarından ders çıkarabilirler. Bunlar insancalığın yöntemleridir. Yeterince insan böyle erdemli davrandığı takdirde toplumun sorunları çözüme kavuşturulabilir. Yine de Konfüçyüs, insanlığın iyileşebilmesi için yüzyıllık iyi bir yönetimin gerekli olduğunu düşünmekteydi.

Konfüçyüs, tarafından vurgulanan bir diğer erdem adalettir. Bu kavram, görev ve ilke ile yakın ilişki içindedir. O, adalet ve görev iddialarıyla hareket ettiği halde yarar ile güdülenen yöneticilerin toplumun ahlaki dokusunu bozduğunu düşünmekteydi. Görev kavramı, iktidarların diktatörlüklerine ahlaki zemin hazırlama riski taşımaktadır. Hâlbuki Konfüçyüs diktatörlük ve despotizme karşıydı. Onun görev ile kastettiği şey, adalete bağlılıktı. O hiçbir zaman çıkarları uğruna dalkavukluğa yanaşmamış, gücü yettiği sürece çalışmayı asla bırakmamıştır. Rahat evini ve ailesini terk ederek 14 yıl boyunca Çin'i kültürel manada canlandırmak için uğraşmıştır.

Konfüçyüsçü ahlak öğretisinde bir de insancalık ve adalete bağımlı olmakla birlikte onların derecesinde olmayan görgü erdemi vardır. Onun törensel kurallar anlamına da gelen görgü anlayışı, gündelik yaşamda uygun davranış kalıplarını, evlilik ve yas gibi toplumsal ayinlerin icrasını ve uluslararası ilişkiler ve resmi ortamlarda protokolleri içermektedir. Konfüçyüs, bireysel ve kolektif duygunun bir aracı olarak görgü kurallarına sosyal hayatın dokusundaki yeri sebebiyle büyük önem vermektedir.

Konfüçyüs saygıyı görgünün temelini yerleştirmekte, nezaketi ise saygı ve düşünceliliğin bir göstergesi olarak görmektedir. Bundan dolayı görgü kurallarına dayalı öğretileri sadece ayin şekillerini değil, aynı zamanda ayinlerin ruhunu ve nezaketi esas almaktaydı. Konfüçyüsçü ahlakın içselleştirilip yerleşmesi ancak eğitimle mümkündür.

Konfüçyüs'ün pragmatik ahlak evreninde her şeyi birbirine bağlayan tutkal, doğruluk ya da güvenilirlik, adalet, nezaket ve bilgelik erdemlerinin tamamında ifade edilen sadakattir. Ona göre güven, bir ulusun yaşamında temel erdemdir. Siyasal ve entelektüel önderler ne kadar güvenilir iseler halkın güvenini de o ölçüde kazanabilirler. Konfüçyüs öğretisinde her birey, güven ve doğası itibarıyla insancalık, adalet, nezaket ve bilgelik nitelikleriyle doğru olacağı insanlık potansiyeline sahip olur (Cleary, 2009: 15-20).

Biz bu çalışmada önce Konfüçyüsçü ahlakı belli başlıklar altında ortaya koyacağız, ardından Kur'an ayetleri ve Peygamber hadislerine dayanarak İslam ahlakını ana ilkeleriyle vereceğiz. Sonra iki ahlak sistemini karşılaştırarak değerlendireceğiz.

1. Konfüçyüsçü Ahlak

1) Erdem ve Üstün İnsan

Konfüçyüsçü ahlakın belli başlı temel kavramları ve öne çıkan erdemleri vardır. İdealize edilen, eğitim yoluyla yetiştirilmek istenen iyi insanın övülen üstün davranış ve tutumu “erdem” kavramıyla ifade edilir. Konfüçyüs’ün konuşmalarında büyük ve üstün insan nitelendirmelerinde atıfta bulunulan kişi erdemleri kendisinde toplamış, yetkin kişiliğe kavuşmuş insandır. Burada biz, Konfüçyüs’ün erdemi ve erdemli insanı nasıl tarif ve tasvir ettiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Konfüçyüs’e atfedilen metinlerde erdemi çeşitli yönleriyle parçalı olarak tanımlayan ve açıklayan pasajlar bulunsa da kuşatıcı bir mantıksal tanım yer almamaktadır. Böyle bir beklenti, olaylar üzerine eğitici amaçlı olarak söylenmiş cümlelerden oluşan klasik metinlerde karşılanmayabilir. Ancak pasajlar yan yana getirildiğinde erdem ve erdemli insana dair kapsayıcı bir tarif ve tasvirin ortaya konduğu görülmektedir. Konfüçyüsçü ahlakta erdemli insan çoğu zaman büyük ve üstün insan kavramlarıyla ifade edilmektedir.

Konfüçyüs, “Erdem nedir?” sorusuna “Yurdundan yuvandan uzakta olduğun zaman hatırlı bir konuğu ağırlyormuş gibi davranman, hoşlanmadığın bir şeyi başkalarına aktarmaman, ülkende ve evinde düşmanlığı barındırmamandır.” diye cevap vermiştir (Konfüçyüs, 1998: VI/29). Bu tanımda saygı, nezaket ve barışçıl tutum öne çıkmaktadır. Konfüçyüs düşüncesinde kişinin beş ahlaki özelliği yaşamına uygulayabilmesine kusursuz erdem denir. Bunlar ağırbaşlılık, cömertlik, içtenlik, doğruluk, saygıdır. Ağırbaşlı insan saygısızlık görmez, cömert insan her şeyi elde eder, içten ve samimi olan kişi insanları kazanır. Doğru insana herkes güvenir ve saygılı birey başkalarını kendi hizmetinde kolayca çalıştırabilir. Konfüçyüs’e göre, Tsang Wu-chun’un bilgisini, Kung-cho’nun tok gözlülüğünü, Pienli Chu-ang’ın cesaretini, Tsan Ch’iu’nun çeşitli yeteneklerini elde etmiş bir insan, bir de tören kurallarına uyar ve müziğe bağlılık gösterirse “kusursuz insan” olur (Konfüçyüs, 1998: XVII/6, XIV/13).

Büyük ve üstün insan, uzaktan bakıldığında ciddi, yanına varıldığında yumuşak, konuştuğunda inandırıcıdır (Konfüçyüs, 1998: XIX/9). Konfüçyüs’ün yetiştirmek istediği büyük ve üstün insan, olaylara vukufiyet açısından gözlerinin iyi görmesi ve kulaklarının iyi işitmesi yanında yumuşak yüzlü, saygılı, konuşmasında samimi, işinde dikkatli, kuşkuya düştüğünde nasıl soru soracağını bilen, kızdığında güçlükleri ve kazanç söz konusu olduğunda doğruluğu dikkate alan bir kimsedir (Konfüçyüs, 1998: XVI/10). Konfüçyüs, üstün insan ile ünlü insanın birbirine karıştırılmamasını ister. Üstün insan, sağlam karakterli, dürüst ve doğruluğa aşiktir. O, insanların sözlerini tartar, kişiliklerini inceler ve onlara karşı alçakgönüllü davranır. Bu niteliklere sahip üstün insan ülkesi ve kabilesi içinde tanınır. Ünlü insan da ülkesi ve

kabile içinde tanınır ama o görünüşte erdemli olup üstün insanın doğallıkla sergilediği erdemler onda iğreti durur. Erdemli insan başkalarını sevebilir. (Konfüçyüs, 1998: XII/20, IV/4).

Başkalarını aramakla meşgul olan küçük insanın aksine büyük ve üstün insan kendini bulmaya çalışır. Erdemli insan evrensel düşünür, kendisini araçsallaştırmaz (Konfüçyüs, 1998: XV/20, II/12, 14). İradeli bilginler ve erdemli insanlar, erdemlerine zarar verecek yaşantılardan uzak durmakla kalmaz, erdemlerini daha mükemmel hale getirmek için hayatlarını verirler. Konfüçyüs, erdemini akıl ile güçleneceğini düşünür. Ona göre erdemli insanlar endişeden, akıllılar korkudan uzaktır. Kişi, geniş bilgi sahibi olmadan, sağlam ve samimi bir amaca yönelmeden, derin düşünmeden ve ciddi olarak araştırma yapmadan erdemli olamaz. Akıllı ve bilgili kimseler hareketli ve neşeli iken, erdemliler sakin ve uzun ömürlüdür (Konfüçyüs, 1998: XV/8, XIV/30, VI/21, XIX/6).

Konfüçyüs, yararlı yetenekler ve kültürün örnek insanın kişilik kimyası açısından ifade ettiği değeri inceler. Buna göre, bir kişinin yararlı yetenekleri kültüründen çoksa o köylüdür. Kültürü yararlı yeteneklerinden çoksa tahsilidir. Kişi ancak yararlı yetenekler ve kültüre birlikte sahipse örnek insan olabilir. (Konfüçyüs, 1998: VI/30)

Birey, toplum ve devleti uyumlu unsurlar olarak gören Konfüçyüs, iyi vatandaş idealinde erdem ve eğitimin yasalar ve cezalardan daha etkili olduğunu düşünür. Yasalarla yönetilen ve cezalarla yola getirilmek istenen halk, cezalardan kurtulmanın bir yolunu bulacak ve bundan dolayı hiç utanmayacaktır. Ama erdemlerle yönetilen ve eğitimle yola getirilen halk, kazandığı utanma duygusunun etkisiyle devlete ve sosyal yapıya aykırı tutum ve davranışlardan gönüllü olarak kaçınacaktır. Akıllı insan, halkın adaleti için çalıştığı ve ruhlara saygılı olduğu halde onlardan uzak kalmasını bilir (Konfüçyüs, 1998: II/3, VI/20).

Konfüçyüsçü ahlak sisteminde erdemleri kazanma ve koruma da önemlidir. İnsanlar yaratılıştan ayırdır, ancak yaşam deneyimleriyle birbirinden ayrılırlar. Erdem ulaşılamayacak bir değer değildir. Erdemli olmak isteyen kişi ona kolayca erişebilir. Erdemli olmak isteyen yönetici, tıpkı iyi iş yapmak isteyen bir işçinin aletlerini tanıyıp onları yerli yerinde kullanması gibi en değerli memurları seçmeli ve en erdemli bilginler ile arkadaşlık etmelidir (Konfüçyüs, 1998: XVII/3, VII/29, XV/9). Erdemli insan hiçbir zaman erdemden ayrılmaz, erdemden başka bir şeye değer vermez. Erdemsizlerden uzak durmak, erdemini korunması açısından son derece önemlidir (Konfüçyüs, 1998: IV/5, IV/6). İyilik yapmayı sevip de öğrenmekten hoşlanmamak insanı basitliğe görür. Bilgi edinmeyi sevip de öğrenmekten haz etmemek insanı gev-

şekliğe götürür. İçtenliği sevip de öğrenmekten uzak durmak insanı kötü sonuca götürür. Doğruluğu sevip de öğrenmekten yana çaba harcamamak insanı karışıklığa götürür. Güçlü olmayı sevip de öğrenmeye yanaşmamak insanı vahşete sürükler (Konfüçyüs, 1998: XVII/8).

Konfüçyüs, erdemi iyi işlememeyi, öğrenilen şey üzerinde yeterince durmamayı, doğruluğa karşı ilgisiz kalmayı ve kötü şeyler duymaya hazırlıklı olmamayı erdemli kişiye yakıştırmaz. Erdeme dayanan irade, nefret uyandıran davranışlara yönelmez. Erdemsiz kişiler, yoksulluk, sıkıntı ve eğlenceye uzun süre karşı koyamazlar (Konfüçyüs, 1998: VII/3 IV/3, IV/2).

2) Eğitim ve Öğretim

Konfüçyüs düşüncesinde ahlak ile eğitim iç içedir. Kendisini öğretmen olarak gören Konfüçyüs'ün eğitim ve öğretimine konu olan birincil alan ahlak ve toplum kurallarıdır. Konfüçyüs'ün sözlerine dayanarak onun eğitim felsefesini ve yöntemini ortaya koymak mümkündür. Fakat bu makalenin kapsam ve sınırlılığı eğitimi sadece ahlak ile ilişkili olarak ele almaya uygundur.

İnsanlar yaratılıştta aynı olduklarını, ancak yaşam deneyimleriyle birbirinden ayırdıklarını düşünen ve açıkça "Eğilmeyen kişi görmedim" diyen Konfüçyüs, bununla herkesin erdemli olabileme imkân ve istidadına sahip olduğunu ima ediyor görünse de insanların eğitime elverişlilik bakımından büyük farklılıklar gösterdiklerini kabul etmektedir. Ona göre çürük tahta işlenmez, gübreden yapılmış duvara mala çalışmaz. Eğitime elverişli olmayanı eğitmek için boşuna zaman kaybetmeye gerek yoktur (Konfüçyüs, 1998: XVII/3, V/10, V/9). Bilgi ancak istekli olana öğretilir ve bu alanda yalnızca becerisini ortaya koyan kimsye yardım edilebilir. Konfüçyüs'e göre bir öğrenciye yeni bilgiler öğretebilmek için daha önce öğretilenleri öğrenmiş olması şarttır (Konfüçyüs, 1998: XI/8).

Konfüçyüs, kendisinin doğuştan bilgili olmadığını, gelenekle aktarılan bilgi mirasına ve eğitime dayandığını itiraf etmekten çekinmez. Şiirin zekâ gelişiminde ve kültürün özümsemesinde önemli olduğunu düşünen Konfüçyüs'e göre insanın kişiliği eğitim ve toplum kurallarıyla oluşur, müzik ile yetkinleşir. Şiirler zihni çalıştırır, insanın kendisini denetlemesine yardımcı olur, kişiye sosyal insan olma sanatını öğretir, onu nefret duygularından arındırır. Şiirler sayesinde insan, aile içinde babasına olan görevini, aile dışındaysa prensine yükümlülüklerini öğrenir (Konfüçyüs, 1998: VII/19, VIII/8, XVI/13, XVII/9).

Öğrenmenin düşünmeye, kararların bilgiye dayanması gerekir. Düşünmeden öğrenmek zaman kaybıdır; bir şeyi öğrenmeden fikir ileri sürmek ise tehlikelidir. Konfüçyüs, eğitimde dinlemenin ve iyi olanı seçip izlemenin öneme dikkat çeker. Bilgi konusunda şeffaflığı önemseyen Konfüçyüs, kişinin bir şeyi biliyorsa bunu göstermesini, bilmiyorsa bilgisizliğini kabul etmesini

ister. Çünkü bilmediğini bilen kişi öğrenme yolunda adım atar. Eski bilgisini yeni şeyler öğrenerek geliştiren kişi, başkalarına öğretmen olabilir (Konfüçyüs, 1998: II/11, 15, 16, VII/27).

Konfüçyüs, eğitimin sonuçları üzerinde de görüşlerini belirtir. Eğitimli ve hakikat peşinde olan üstün insan, kıtlık ve yoksulluktan korkmaz. Çünkü bilgisi sayesinde o bu badireleri aşmasını bilir. Üstün insanı kaygılandıran tek şey, hakikati öğrenememektir. Yüksek sınıfa mensup bir kimse iyi öğrenim görürse insanları sever. Aşağı sınıfa mensup bir kişi ise iyi öğrenim gördüğü takdirde kolayca yönetilir (Konfüçyüs, 1998: XV/30, XVII/4).

3) Doğruluk ve Dürüstlük

Konfüçyüsçü ahlakta doğruluk diğer bütün erdemler için zaruri olan temel erdemdir. Doğruluğun bir yansıması olan dürüstlük de aynı şekilde önemlidir.

Konfüçyüs, doğruluğu insanların dünyadaki varlık sebebi olarak görmektedir. Bir insan doğru yoldan ayrıldığı halde iyi bir yaşam sürebiliyorsa ölümden kurtuluşu şans eserdir. Büyük ve üstün insan doğruluğu en yüksek değer olarak kabul eder. Üstün insan doğru olmadığı halde cesur ise asi olur, ama küçük insan olmadığı halde cesur ise haydut olur. Doğruluğu seven üstün insan, sağlam karakterli ve dürüştür (Konfüçyüs, 1998: VI/17, XVII/23, XII/20).

Doğruya sadakat Konfüçyüsçü ahlakta birinci ilkedir. Kişi doğruluğa bağlı kalarak erdemi yüceltir. İnsanın doğru yoldan ölüm pahasına ayrılması istenir. Büyük ve üstün insan her şeyde doğruluğu ilke edinir ve bunu tören kurallarına uygun olarak hayata geçirir, alçakgönüllülükle kurar ve içtenlikle yürütür. Kültürü iyice inceleyip tören kurallarına bağlı kalan insan doğrudan sapmaz. Konfüçyüs, gayretli ama dürüst olmayan, doğru sözlü ama güvenilir olmayan, safdil ama içten olmayan kimseleri erdem açısından kusurlu olarak değerlendirir (Konfüçyüs, 1998: VIII/13, XII/10, XV/18, XII/15, VIII/16).

Konfüçyüsçü ahlakta bütün erdemler doğruluk ekseninde birbiriyle sıkı bir bağ içindedir. İnsan sözlerinde samimi ve doğru, davranışlarında saygılı ve dikkatli ise onun davranışı vahşi kabileler arasında bile beğenilir. Tam tersine sözlerinde içten ve doğru, davranışlarında saygılı ve dikkatli değil ise bu insan komşuları tarafından bile beğenilmez. Dünyada beş erdemi yaşamına uygulayabilen insan kusursuz erdemlidir: Ağırbaşlılık, cömertlik, içtenlik, doğruluk, saygı. Ağırbaşlı saygı görür, cömert her şeyi elde eder, samimi insan gönülleri fetheder, doğru kişi herkesin güvenini kazanır, saygılı insan başkalarını hizmetinde çalıştırabilir. Gerçeği sevenler bilenlerden, gerçekten zevk alanlar ise onu sevenlerden daha üstündür (Konfüçyüs, 1998: XV/5, XVII/6, VI/18).

Konfüçyüs'e göre doğruluk, hükümet yönetiminde bulunması gereken ayrılmaz bir vasıftır. Eğer bir devlet adamı doğru davranırsa hükümet yönetmekte hiçbir güçlük çekmez. Eğer kendisi doğru yolda gitmiyorsa başkalarının davranışlarını düzeltmenin hiçbir faydası yoktur. Bir hükümdarın davranışları doğruysa hükümet işlerini buyruk vermeden de yürütebilir. Eğer kendisi dürüst davranmazsa ne kadar buyruk çıkarırsa çıkarsın kimse uymaz. Halkının kendisine bağlı kalmasını isteyen bir yöneticinin asla doğruluktan ayrılmaması, varsa yanlışlarını hemen düzeltmesi gerekir. Konfüçyüs, memleket yönetimini halkın doğru yola sevk edilmesi ile özdeşleştirir. Hükümdar halkı doğrulukla yönetirse hiç kimse doğru davranmamaya cesaret edemez. Hükümet için zaruri olan gıda, askeri malzeme ve halkın hükümdarına duyduğu güvenden vazgeçilemeyecek yegâne unsur halkın hükümdarına güvenidir. Gerektiğinde birinci sırada askeri malzemeden, ikinci sırada gıdadan vazgeçilebilir; ancak eğer halk hükümdarına güvenmezse o devlet ayakta kalamaz (Konfüçyüs, 1998: XIII/13, XIII/6, II/19, XII/17, XII/7).

Konfüçyüs, dürüstlüğün güzel konuşmadan daha iyi ve yararlı olduğunu belirtir. Başkalarını güzel sözlerle oyalayan kişi genellikle sevilmez. Üstün insan aldatılabilir, ancak o kimseyi aldatmaz ve tuzağa düşürmez. Zenginlik ve onur doğru yoldan kazanılmamışsa kısa sürede kaybedilir. Dürüst davranmayan insan, kendisini yoksulluk ve düşkünlükten kurtaramaz. Konfüçyüs, kendisinden sirke isteyen bir kişiye kendisinde olmadığını söyleyip komşusundan alarak veren Wei-shang'ın bu tutumunu dürüstlikle bağdaştırmamıştır (Konfüçyüs, 1998: V/4, VI/24, IV/5, V/23). Buradan Konfüçyüsçü ahlakta yalan ve sahtekârlığa hiçbir şekilde onay verilmediği sonucunu çıkarmaktayız.

4) Saygı

Konfüçyüs, saygıyı kusursuz erdemin temel şartlarından biri saymakta ve kişiyi örnek insan yapan dört erdemden biri olarak kabul etmektedir. Dünyada beş erdemi, ağırbaşlılık, cömertlik, içtenlik, doğruluk ve saygıyı yaşamına uygulayabilmeye kusursuz erdem denir. Kişi ağırbaşlı olursa saygısızlık görmez, cömertçe verirse her şeyi elde eder, içtenlik gösterirse insanları kazanır, doğru olursa kendisine güvenilir, saygılı davranırsa başkalarını hizmetinde çalıştırabilir. Bir öğrencisi Konfüçyüs'ü "nazik ama titiz, inatçı ama yumuşak başlı, yüce ama korkunç olmayan saygılı ve ölçülü bir kimse" olarak tasvir etmiştir. O, öğrencilerinden Tzu-ch'an'ı örnek insan yapan dört niteliğin alçakgönüllük, büyüklere saygıyla hizmet, halka karşı nezaket ve çalışanlarına adalet olduğunu söylemiştir. Konfüçyüs'ün nazarında saygı, doğruluk ve samimiyet ile birlikte kişiyi bütün insanların gözünde saygın hale getiren bir erdemdir. Ona göre eğer insan, sözlerinde içten ve doğru, davranışlarında

saygılı ve dikkatli değilse bu kişi komşuları tarafından bile beğenilmez (Konfüçyüs, 1998: XVII/6, VII/37, V/15, XV/5).

Konfüçyüs, bir kişinin uzun süre tanınmadan arkadaş edinilmemesi, ona başından itibaren saygılı davranılması gerektiğini belirtir. Halkın birbirine göstermesi gereken saygı kadar yöneticilerin halka gösterdiği saygı da önemlidir. Saygılı bir yönetici halkını basit bir yolla yönetse bile insanlar ona duyduğu saygı ve güven sebebiyle onun davranışını iyi niyetle benimser. Aile içi ilişkilerde nezaketi tavsiye eden Konfüçyüs, bir aile üyesinin diğer aile fertleri tarafından sözlerine aldırış edilmediğini gördüğünde bile saygıyı elden bırakmamasını öğütler (Konfüçyüs, 1998: V/16, VI/1, IV/18).

Konfüçyüs, erkek kardeşleri olmadığı için üzülen bir öğrencisine, üstün insanın saygı göstererek herkesin saygısını kazanacağını, törenlere bağlılığı sayesinde tüm insanların ona kardeş gibi davranacağını söylemiştir. Konfüçyüs bir konuşmasında öğrencilerine şöyle demiştir: Hui bana onun babasıymışım gibi saygı gösterdi. Fakat ben ona oğlummuş gibi davranmadım. Kusura benim değil, sizindir, öğrencilerim." Konfüçyüs burada öğrencilerin öğretmenlerine karşı yüksek saygılarını onaylamakla birlikte kendisinin tüm öğrencilerine sevgi ve ilgide adalet adına eşit davranmak zorunda olduğunu vurgulamaktadır. Konfüçyüs, üç kişiyle birlikte bir şeyler yaptığında onlara sanki kendi öğretmenleriymiş gibi davrandığını, onların iyi taraflarını seçerek izlediğini, kötü tarafları varsa bunları değiştirmeye çalıştığını ifade etmiştir. (Konfüçyüs, 1998: XII/5, XI/10, VII/21).

Konfüçyüs'ün öğrencileri, üstatlarının, yas tutan birinin yanında iken yemekten hiçbir zaman karnını doyurarak kalkmadığını, ağladığı günlerde asla şarkı söylemediğini nakletmişlerdir. Bu tutum, saygının boyutlarını göstermesi açısından çok önemlidir. Konfüçyüs genel olarak tüm insanlara gösterilmesi gereken saygı dışında bir de ruhlara ve kutsal insanlara saygıdan bahsetmektedir. Onun akıllı diye nitelediği insan, halkın adaleti için çalışır ruhlara saygı gösterir ama bununla birlikte onlardan uzak kalır. Ona göre büyük ve üstün insan üç şeyden; göğün buyruğundan, büyük adamlardan ve kutsal insanların sözlerinden korkar. Küçük insanlar göğün buyruğunu bilmedikleri için korkmazlar, büyük adamlara saygıları yoktur ve kutsal insanların sözleriyle alay ederler (Konfüçyüs, 1998: VII/9, VI/20, XVI/8).

5) Empati

Empati, Konfüçyüsçü ahlakın en güçlü içsel motivasyonudur. Bu ilke, Kantçı ödev ahlakındaki "Aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun." (Kant, 1999: 37-38) ilke ile de uyumaktadır. "Hiçbiriniz kendisi için istediği şeyi kardeşi için de istemedikçe gerçek mümin olamaz." (Buhari, İman: 7) hadisi, empatinin İslam'da da yüksek bir

ahlaki değer olduğunu göstermektedir. Konfüçyüs, empati ilkesini “Bana yapılmasını istemediğim şeyleri başkasına yapmam.” cümlesiyle özetlemiştir (Konfüçyüs, 1998: V/11).

Konfüçyüs, empatiyi üstün erdemin ayrılmaz parçası olarak konumlandırmıştır. Bu konudaki öğüdü şöyledir: “Ülke dışına çıktığın zaman herkese sanki büyük bir misafiri karşılıyormuş gibi davran. Halkına, sanki bir kurban bayramında görevliymişsin gibi hizmet et. Kendine yapılmasını istemediğin şeyleri başkasına yapma. Memleketinde ve ailende senden şikâyet edilmesine meydan verme.” Kişinin tüm yaşamına rehber olabilecek ilkeyi “karşılıklı davranış” sözcüğü ile ifade etmiş ve insanın kendisine yapılmasını istemediği şeyi başkasına yapmaması gerektiğini vurgulamıştır (Konfüçyüs, 1998: XII/2, XV/22).

6) Samimiyet

Konfüçyüs, samimiyet yani içtenliği büyük ve üstün insan olmanın şartları arasında sayar. Kişinin konuşmasındaki içtenlik ve ciddiyet onun üstünlüğüne delalet eder. Yaşlılara rahatlık sağlamak, arkadaşlara içtenlikle ve gençlere nezaketle davranmak Konfüçyüs’ün değişik yaş gruplarındaki insanlarla ilişkide gözettiği bir ilkedir (Konfüçyüs, 1998: XI/20, V/25).

Daha önce saygı ve doğruluk bağlamında da değinildiği gibi, kişi, yaşamına ağırbaşlılık, cömertlik, içtenlik, doğruluk ve saygıyı uygulayabildiği takdirde kusursuz erdem derecesine yükselir. Samimiyet kişiye, diğer insanların gönüllerini kazandırır. Büyük ve üstün insan her hususta doğruluğu ilke edinir, bunu tören kurallarına uygun biçimde hayatına geçirir, alçakgönüllülikle kurar ve içtenlikle yürütür. Üstün insanın içtenliği onun yüz ifadesine yansır. İnsanın başkalarıyla ilişkilerinde sadık ve içten olması gerekir. Sözlerinde samimi ve doğru, davranışlarında saygılı ve dikkatli olan bir kişi, bulunduğu her ortamda saygı ve itibar görür. Samimiyet, doğruluk, saygı ve dikkatten yoksun olan kişi ise komşularından bile değer görmez. (Konfüçyüs, 1998: XVII/6, XV/18, VIII/4, XIII/19, XV/5).

Riya, dalkavukluk ve mürailik samimiyetle bağdaşmaz. Kurnazlık, abartılı saygı ve düşmanlığı gizleyip yapay olarak güleryüz göstermek, Konfüçyüs’ün çirkin bulduğu bir davranış tarzıdır. Bir şeye sahip olmadığı halde sahipmiş gibi davranmak, boş olduğu halde kendini doluymuş gibi göstermek, sıkışık olmasına rağmen serbestmiş gibi görünmek, doğruluk ve içtenliğe aykırı bir ruh halidir. Büyük ve üstün insan naziktir ama yaltaklanmaz. Küçük insan ise tam tersine yaltaklanır ama nazik değildir. Konfüçyüs, kendine ait olmayan ölüye kurban sunmayı dalkavukluk olarak niteler (Konfüçyüs, 1998: V/24, VII/25, XIII/23, II/24).

Konfüçyüs'e göre içtenlikle ve toplumsal kurallara uygun olarak yönetilen bir ülkede karışıklık çıkmaz. İçtenlikliğin olduğu yönetimde düzen ve asayiş kendiliğinden sağlanır (Konfüçyüs, 1998: IV/13).

7) Tevazu

Konfüçyüsçü ahlakta tevazu yani alçakgönüllük, kişiyi örnek, büyük ve üstün insan yapan temel erdemlerden biridir. Konfüçyüs, bir konuşmasında kendisini alçakgönüllü, yemeği unutacak kadar çalışkan, üzüntülerini neşe ile dağıtan, yaşlandığını bile fark etmeyen biri olarak tanıtmıştır. Onun alçakgönüllülüğünü şu ifadesinden anlamak mümkündür: "Edebiyatta sanırım başkaları ile aynı düzeydeyim. Fakat büyük ve üstün insanın sahip olduğu şeylere henüz ulaşmış değilim." Konfüçyüs, erdeme yakın huyları dayanıklılık, katlanma, sadelik ve alçakgönüllülük olarak sıralamıştır. Her konuda doğruluğu ilke edinen büyük ve üstün insan, bunu tören kurallarına uygun biçimde, alçakgönüllülük ve içtenlikle yürütür (Konfüçyüs, 1998: VII/15, VII/18, VII/31, XIII/27, XV/18).

Konfüçyüs'e göre insan, küçük yaşta tevazuu huy edinmez, gençliğinde yararlı işler yapmaz, yaşlılığında da bunları devam ettirmese o bulaşıcı bir hastalıktan başka bir şey değildir. Alçakgönüllü olmayan bir kişi, konuşurken iyi sözler söylemekte zorlanır (Konfüçyüs, 1998: XIV/46, XIV/21).

8) Nezaket

Konfüçyüs, nezaketi, Tzu-ch'an'ı örnek insan yapan dört nitelik arasında saymıştır. Bunlar, davranışlarda alçakgönüllük, büyüklere saygıyla hizmet, halka karşı nezaket ve çalışanlara karşı adalettir. Bir öğrencisi, Konfüçyüs'ü tanıtırken onun hakkında nazik ama titiz, inatçı ama yumuşak başlı, yüce ama korkunç olmayan, saygılı ve ölçülü nitelemesini yapmıştır. Konfüçyüs'e göre büyük ve üstün insan naziktir ama yaltaklanmaz; küçük insan ise yaltaklanır ama nazik değildir. Büyük ve üstün insan, dikkatsiz ve düşüncesiz davranışlardan sakınır, yüz ifadesinde içtenlik vardır, kaba ve adi sözlerden uzak durur (Konfüçyüs, 1998: V/15, VII/37, XIII/23, VIII/4).

Konfüçyüsçü ahlakta bireyin aile üyelerine, kişinin arkadaşlarına, yetişkinin gençlere, hükümdarın halkına nazik davranması gerektiği özellikle vurgulanır. Bu çerçevede "Ailenize hizmet ederken eleştirilerinizde nazik olun, sözlerinize aldırış etmediklerini görseniz bile saygıyı elden bırakmayın." öğütünde bulunur. Arkadaşlara kırıcı söz söylemek arkadaşlığın bozulmasına sebep olur. Yaşlılara rahatlık sağlamak; arkadaşlara içtenlikle, gençlere nezaketle davranmak gerekir. Hükümdar, halkını ağırbaşlılıkla yönetir, ailesine bağlı ve herkese nazik davranırsa halk ona bağlılık gösterir. (Konfüçyüs, 1998: IV/18, IV/26, V/25, II/20).

9) Görgü ve Tören Kurallarına Uyma

Konfüçyüsçü ahlakta görgü ve tören kurallarına bağlılık erdemnin vazgeçilmez şartı olarak kabul edilir. Bundan dolayı tören kurallarına uymadan gösterilen saygı sıkıcı bir davranış, ihtiyat korkaklık, cesaret taşkınlık, doğruluk boğuculuk olur. Kültürü öğrenip tören kurallarına bağlı kalan insan doğrudan sapmaz. Konfüçyüs'e göre bir kişinin kendi nefesine egemen olup toplum kurallarına bağlı kalması onun erdemli olduğunu gösterir. Kişi, toplum kurallarına uygun olmayan davranış ve konuşmalardan uzak durarak erdemi korur. Büyük ve üstün insan, doğruluğu ancak görgü ve tören kurallarına uyararak, alçakgönüllü ve samimi davranarak hayata geçirebilir. Hükümdarlar bile tören kurallarına uydukları takdirde halkı daha kolay çalıştırlar (Konfüçyüs, 1998: VIII/2, XII/15, XII/1, XV/18, VI/25, XIV/44).

10) Konuşma Adabı

Konuşma adabı, genel görgü kuralları içinde önemli bir yer tutar. Konuşma kişinin aynasıdır. Bir söz insanı akıllı da gösterebilir, budala da gösterebilir. Bu yüzden kişinin söz söylerken çok dikkat etmesi gerekir. Konuşma edepi içinde az ve yerinde konuşmanın özel bir yeri vardır. Konuşmadaki içtenlik ve ciddiyet de kişinin erdemliliğini yansıtan bir emaredir. Konuşma esnasında toplum kurallarına riayet etmek gerekir. Erdemli insan doğru konuşur ama her doğru konuşan erdemli olmayabilir. Doğru söz değerli kılan yerindedir. Konfüçyüs, büyük ve üstün insanın uzaktan bakıldığında ciddi, yanına varıldığında yumuşak, konuştuğunda inandırıcı olduğunu belirtmiştir (Konfüçyüs, 1998: XIX/25, XI/12, XI/20, XII/1, XIV/5, XIX/9).

Konuşmada muhatabın durumu ve konuşmanın bağlamı da önemlidir. Kişi, konuşmaya değer bir insanla konuşmazsa onu kaybeder; konuşmaya değmez bir insanla konuşursa sözlerini boşa harcamış olur. Akıllı insan, ne değerliyi kaybeder ne de sözlerini boşa harcar. Yeteneği ortanın üstünde olan insanlarla yüksek konular hakkında konuşulabilir, ama ortanın altında olan kimselerle konuşulamaz. Konfüçyüs, büyük ve üstün insanın yanında bulunan bir kişinin konuşma ile ilgili olarak kaçınması gereken üç yanıştan bahseder: Konuşmaması gereken yerde konuşmak aceleciliktir. Konuşması gerektiği halde konuşmamak sözü gizlemektir. Büyüğünün yüzüne bakmadan konuşmak körlüktür (Konfüçyüs, 1998: XV/7, VI/19, XVI/6).

Konfüçyüs, sözün doğru ve güzel olması kadar muhataplarda uyandırdığı etkinin de önemli olduğunu düşünür. Bir hükümdarın sözleri iyiye ve hiç kimse ona karşı çıkmıyorsa bu güzel bir durumdur. Eğer sözleri iyi olmadığı halde hiç kimse karşı çıkmıyorsa bu sözler ülkeyi yıkar (Konfüçyüs, 1998: XIII/13).

11) Anne Baba ve Aile Fertlerine Karşı Görevler

Pierre, Konfüçyüsçü ahlakta beş insan topluluğu içindeki fertlerin birbirlerine karşı görevlerinin önemli bir yer işgal ettiğini belirtmektedir. Hükümdar ile tebaa arasındaki görevler, baba ile oğul arasındaki görevler, koca ile karı arasındaki görevler, kardeşler arasındaki görevler ve arkadaşlar arasındaki görevler. Genelde ise ahlak, bütün insanlar arasındaki karşılıklı görevleri kapsar (Pierre, 2016: 109). Biz, burada baba ile oğul, koca ile karı, büyük kardeş ile diğer kardeşler arasındaki görevleri aynı başlık altında ele alacağız.

Anne ve babaya itaat, saygı ve hizmet bu erdemlerin başında gelir. Kişi anne ve babasına itaatini ancak onlara duyduğu gerçek sevgi ve bağlılıkla gösterebilir. Anne ve babaya sevgi ve bağlılığın somut gereği, onların yiyecek ve içeceklerini önlerine koymak, hayattayken onlara adaba uygun bir şekilde hizmet etmek, öldüklerinde onları törenlere göre defnetmek ve onlar için kurban sunmaktır. Bununla birlikte anne babaya sadakat, ailenin geçimini sağlamaktan ibaret değildir. Saygı olmadıktan sonra bunu köpekler ve atlar da yapar. Konfüçyüs, aile fertlerine hizmet ederken eleştiride nazik olmayı, sözlerine aldırış etmediklerini gördüğünde bile saygıyı elden bırakmamayı öğütler. (Konfüçyüs, 1998: II/5, II/8, II/7, IV/18).

Konfüçyüs, kişinin ailesi hayattayken uzak diyarlara gitmesini uygun görmez, gitmeye mecbur olduğunda da yerini belli etmesini önerir. Ona göre üç yıl anne babasının yolundan giden kişi, anne ve babasına bağlılığını ispatlamış olur. Anne babaya bağlılık için öğrencilerinden Min Tzu-ch'ien'i örnek verir. Öyle ki diğer insanlar da onun hakkında anne babası ve kardeşlerinin söylediklerinden başka bir şey söyleyemezler. Büyük ve üstün insan akrabalarına iyi davranır (Konfüçyüs, 1998: IV/19, IV/20, XI/4, VIII/2).

Konfüçyüs, bir karşılaştırma esnasında kendi ülkesinde babanın oğlu tarafından işlenen hatayı üstüne aldığını ve oğlun, babasının hatasını gizlediğini belirtmiş; bu tutumda saklı olan doğruluğa dikkat çekmiştir (Konfüçyüs, 1998: XIII/13). Bunu hamiyet ve aile içi dayanışmanın gereği saymak mümkündür.

12) Sevgi ve İyilikseverlik

Konfüçyüsçü ahlakta sevgi, dostluk ve iyilikseverlik arasında sıkı bir bağ vardır. Konfüçyüs'ün bağlamına göre vurgu yaptığı erdemler bazen farklılık göstermektedir. Sevgi ve doğruluk kavramları bunun en bariz örnekleridir. Nitekim Konfüçyüs, "İyilikseverlik nedir?" sorusuna "Bütün insanları sevmektir." diye cevap vermiştir. Sevginin gereği olarak dürüst insanlara değer verip onları el üstünde tutmak dürüst olmayanların da dürüst olmalarını sağlayabilir. Kişinin içindeki şeyleri başkalarına vermesine iyilikseverlik sanatı denir. İyiliksever insan kendisini geliştirirken başkalarını da geliştirmek ister, kendi bilgisini artırırken başkalarının bilgisini de artırmaya çalışır (Konfüçyüs, 1998: XII/22, VI/28).

Konfüçyüs, sadakat ve iyilikseverliğin yüksek etki gücüne vurgu yapmıştır. İnsanı titiz bir çalışmaya yönlendirmeyen sevgiden söz edilebilemez. Dostlarına sadık olan kimsenin onlara doğru yolda gitmeleri için öğüt vermesi gerekir. İyiliksever olmadığı için insanları sevmeyen biri düzensizliğe yol açabilir. İnsanların birbirini sevmeleri kadar birinden nefret etmeleri de sosyal hayat açısından önemli bir göstergedir. (Konfüçyüs, 1998: (IV/15, XIV/8, VIII/10, XV/26).

Üstün insan, başkalarının iyi taraflarını geliştirmek için desteklerken, kötü taraflarının gelişmesine rıza göstermez. Başkaları için asla kötü niyetli olmamak gerekir. Konfüçyüs'e göre kişinin sevdiği insanın yaşamasını, nefret ettiği insanın ölmesini istemesi sevgiyle bağdaşmaz. Çünkü bu kötülüktür. O, üç kişiyle birlikte bir çalışma yaparken onlara sanki öğretmenleriymiş gibi davranmış, onların iyi taraflarını alıp izlediğini, kötü tarafları varsa değiştirmeye çalıştığını belirtmiştir. Konfüçyüs'e göre insan iradesini doğru ilkeler için kullanmalı, erdemli şeyleri kazanmaya çalışmalı, kendini iyiliğe adanmalıdır. Sevgi ve iyilikseverlikte kötülüğe de iyilikle karşılık vermek esastır (Konfüçyüs, 1998: XII/16, II/2, XII/10, VII/21, VII/6, XIV/36).

13) Cömertlik

Konfüçyüsçü ahlakta cömertlik kişinin diğer insanlara karşı sevgi ve iyilikseverliğinin somut tezahürüdür. Konfüçyüs, dünyada beş erdemi yaşamına uygulayabilen kimseyi kusursuz erdemli olarak nitelmiştir. Bu erdemler ağırbaşlılık, cömertlik, içtenlik, doğruluk ve saygıdır. İnsan, cömertliği ile her şeyi elde edebilir. Bir kişi, yetenekli ve iyi olduğu halde kibirli ve cimri ise onun diğer yeteneklerine göz atmaya bile değmez (Konfüçyüs, 1998: XVII/6, VIII/12).

Tzu-kung'un "Halka armağanlar dağıtan ve yardım eden bir kişiye iyiliksever denebilir mi?" sorusu karşısında Konfüçyüs, böyle birinin iyiliksever olmanın da ötesinde kutsal insanlarla aynı özelliklere sahip olduğunu söylemiştir. O, "Benden ders almak için kuru bir et parçası getiren birine bilgi vermekten hiçbir zaman kaçınmam." diyerek cömertliğe daha fazlasıyla karşılık verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hırsızlarla başı dertte olan Chi K'ang, ne yapması gerektiğini sorunca Konfüçyüs: "Eğer siz açgözlü olmasaydınız onlar ödül verseniz bile çalmazlardı." diyerek karşılık vermiştir (Konfüçyüs, 1998: VI/28, VII/7, XII/18). Bu cevabı, sadece kendini düşünmeyip diğer insanlara da vermesi halinde insanların hırsızlığa yönelmeyecekleri şeklinde yorumlamak mümkündür.

14) Cesaret

Konfüçyüs, cesaretin doğruluk, sevgi ve nezaket gibi erdemlerle desteklenmesi halinde kişiyi yüksek erdem sahibi yapacağını düşünür. Üstün insanın ne endişesi ne de korkusu vardır. Eğer bir insan vicdanen yanlış bir şey

yapmadığından emin ise korkup kaygılanması için hiçbir sebep yoktur. Büyük ve üstün insan doğruluğu en yüksek değer olarak kabul eder. Büyük insan cesur olduğu halde doğruluktan mahrum ise asi olur. Küçük insan, cesur olduğu halde doğru değil ise haydut olur. Konfüçyüs, “Kusursuz insan nasıldır?” sorusuna şu cevabı vermiştir: “Tsang Wu-chun’un bilgisini, Kung-cho’nun tok gözlülüğünü, Pierli Chu-ang’ın cesaretini, Tsan Ch’iu’nun çeşitli yeteneklerini elde etmiş bir insan düşün. Bunlara tören kuralları ve müziğe bağlılık da eklenirse işte böyle bir kişiye kusursuz denebilir.” Doğruyu görüp de uygulamamak korkaklıktır. Cesur olup da yoksulluktan nefret eden ve insanları sevmeyen bir kişi karışıklık çıkarabilir. (Konfüçyüs, 1998: XII/4, XVII/23, XIV/13, II/24, VIII/10).

15) Adalet

Adalet, Konfüçyüsçü ahlakın temel sütunlarından biridir. Konfüçyüs, öğrencisi Tzu-ch’an’ın davranışlarında alçakgönüllü, büyüklerine saygılı, halka karşı nazik ve işçilerine karşı adil olması sebebiyle örnek insan olduğunu belirtmiştir. Dünya ile ona bağlanmadan ilişki kurmanın yolu başkalarına adil davranmaktan geçer. Konfüçyüs, kanaat ve adaletini ifade etmek için şöyle demiştir: “Yiyecek pirincim, içecek suyum ve kolumu dayayacak bir yastığım var. Ben bunlarla mutluyum. Adaletsiz yoldan elde edilen zenginlik ve mevki benim gözümde uçuşan bulutlar gibidir.” O, bir kişinin adil bir ülke yönetiminin hizmetinde çalışırken sadece ücreti düşünmesiyle ve adaletsiz bir yönetiminin hizmetinde çalışırken sadece ücreti düşünmesini eşit derecede utanç olarak değerlendirir. Adil bir ülkenin hizmetinde çalışmak yerine adaletsiz bir ülkenin hizmetinde çalışmak da utançtır. Ona göre akıllı insan, halkın adaleti için çalışır ve ruhlara saygılı davranır ama yine de onlardan uzak durur. Konfüçyüs doğruluk ve adaletin gereği olarak ağ ile balık avlamayı ve kuşlar uykudayken ok atıp vurmamayı yasaklamıştır (Konfüçyüs, 1998: V/15, IV/21, VII/15, XIV/1, VI/20, VII/26).

16) İtidal

Konfüçyüsçü ahlak aslında bir itidal ve denge ahlakıdır. Konfüçyüs hiçbir hususta ifrat veya tefrit yönünde aşırıya kaçmayı doğru bulmaz. O, aşırıya kaçmayı yok olmakla bir tutmuştur. Büyük ve üstün insan, dünyada bir şeye ne düşkünlük gösterir ne de onu küçümser. Aynı şekilde o, birini ne sözlerinden ötürü yüceltir, ne de onun için güzel sözler söylemekten vazgeçer. Konfüçyüs, her şeyde ileri giden Shih ile hiçbir şeye erişemeyen Shang’ın durumları sorulduğunda ileri gitmek ile geri kalmak arasında bir fark olmadığını söyleyerek itidale dikkat çekmiştir. Bir öğrencisi, onun hakkında “Üstadımız nazik ama titiz, inatçı ama yumuşak başlı, yüce ama korkunç olmayan, saygılı ve ölçülü bir kimse” olduğunu söylemiştir (Konfüçyüs, 1998: VII/5, IV/10, XV/21, XI/15, VII/37).

Konfüçyüs, orta yolu izleyen bir insan bulamamaktan yakınmıştır. Ona göre insan çalışkan olduğu kadar ihtiyatlı da olmalıdır. Çünkü çalışkan insan ilerler ve gerçeği bulur; ihtiyatlı insan kendini yanlıştan korur. Büyük ve üstün insan, davranışlarında olduğu kadar düşüncelerinde de sınırı aşmaz. Kişi üstün insan mertebesine ancak incelik ve temel maddeyi eşitlemesi halinde ulaşabilir. Fazla taşkınlık itaatsizliğe, cimrilik de bayağılığa yol açar. Konfüçyüs, her ikisini de aşırılık olarak görmekle birlikte bayağılığın itaatsizlikten ehven olduğunu belirtir. Sonunda başarıya ulaşamama ihtimalini dikkate alarak büyük iddialarda bulunmamak gerekir (Konfüçyüs, 1998: XIII/21, XIV/28, VI/16, VII/35, IV/22).

17) İhtiyat ve Tedbir

İhtiyat, kişiyi itibarını sarsacak yanlışlara düşmekten koruyan bir zırh gibidir. İletişim kazalarının önüne geçmek, ağır eleştirilere maruz kalmamak ve can veya mal kaybı gibi zararlara uğramamak için kişinin ihtiyatlı, tedbirli ve dikkatli olması gerekir. Konfüçyüs bu konuda çok değerli özlü sözler söylemiştir. İhtiyatlı davranan kişinin kaybı az olur. Büyük ve üstün insan, sözlerinde ihtiyatlı ama davranışlarında hızlıdır. O, yapabileceğinden fazlasını söylemeye utanır. Çok dinleyen ve şüphelendiği noktaları bir tarafa bırakarak ihtiyatlı konuşan kişinin yanlış az olur. Kişi tehlikelerden uzaklaşır ve davranışlarında ihtiyatlı olursa pişman olmaz. Söz ve davranış hatası ne kadar az olursa kişi o kadar kazançlı olur. Bir kişide çalışkanlık ile ihtiyat birlikte bulunursa ancak o zaman orta yolda yürüdüğünden söz edilebilir. Çalışkanlık ilerlemeyi sağlarken, ihtiyat kişiyi yanlıştan korur (Konfüçyüs, 1998: IV/25, XII/3, XIV/29, II/17, XIII/21).

İhtiyat, tedbir ve teyakkuz daha çok siyasi ve askeri görevlerde bulunan kişilerin ihtiyaç duyduğu vasıflardır. Konfüçyüs'e göre ülke iyi yönetilirken devlet hizmetinde görev almak, kötü yönetilirken suç ve utançtan uzak kalmak uygundur. Hükümdara yanlışını söyleyen onun gözünden düşer. İyi yönetim zamanında hem sözler hem de davranışlar en geniş sınırlar içinde özgürdür. Kötü yönetim zamanında ise davranışlar en geniş sınırlar içinde özgürdür ama konuşmalarda ihtiyatlı olmak gerekir. Konfüçyüs, tehlikeli ülkelere gitmez, karışıklık içindeki yerlerde bulunmaz, kendini ancak doğru ilkelerin egemen olduğu ülkede gösterir, bu ilkelerin olmadığı yerde gizlerdi. Konfüçyüs, "Devlet ordularını yönetecek olsanız yanınıza kimi alırsınız?" sorusuna şu cevabı vermiştir: "Kaplana silahsız saldıranı, nehri kayıksız geçmeye çalışanı ve ölmekten yana hiçbir endişe duymayanı yanıma almam. Benimle beraber ancak sorumluluğu anlayan ve hazırladığı planları seve seve uygulayabilen kişinin gelmesine izin veririm." (Konfüçyüs, 1998: V/1, IV/26, XIV/4, VIII/13, VII/10).

Hastalanan filozof Tsang öğrencilerini çağırıp şiir kitabından onlara şu hikmetli sözleri okumuştur: “Sanki derin bir uçurumun kenarında ya da ince buz üstündeymişiz gibi sezgili ve ihtiyatlı olmalıyız. İşte ben de böyleyim. Bundan sonra bana zarar verecek şeylerden nasıl kaçacağımı bilirim. Ah benim küçük çocuklarım.” Konfüçyüs, oruç, savaş ve hastalık karşısında daima ihtiyatlı davranmıştır. Chi Wen, üç kere düşündükten sonra işe başladı. Bunu duyan Konfüçyüs, iki kere düşünmenin yeterli olduğunu söylemiştir. İhtiyat ve tedbir konusunda öyle bir duyarlılık oluşmuş olmalı ki bazı öğrencilerinin erdeme aykırı davranmamak için bir gün ile üç ay arasında farklı sürelerde düşündüklerinden bahsetmiştir. Ona göre yeterince uzakgörüşlü olmayan insan kısa süre içinde mutlaka üzüntü ile karşılaşır (Konfüçyüs, 1998: VIII/3, VII/12, V/19, VI/5, XV/10).

18) Sabır, Sebat ve Tahammül

Sabır, sebat ve tahammül farklı anlamlara gelmekle birlikte kişinin kararlılık ve özdenetiminde birbirini tamamlayan vasıflardır. Sabır ve anlayış, öncelikle yükü ve yolu ağır olan bilginlerde bulunması gereken erdemlerdir. Konfüçyüs, erdeme yakın niteliklerin dayanıklılık, katlanma, sadelik ve alçakgönüllülük olduğunu belirtmiştir. Güçlükleri yenmeyi birinci görev olarak kabul eden ve ödülü sonraya bırakan kişiye erdemli denir. Konfüçyüs’e göre küçük şeyler karşısında sabırsızlık büyük planları bozar. Şikâyet etmeden fakirliğe katlanmak zordur. Gurursuz kişiler kolayca zengin olurlar. Büyük ve üstün insan yokluğa katlanır ama küçük insan yokluk içinde olduğu zaman daha fazlasını ister ve özdenetimini yitirir (Konfüçyüs, 1998: VIII/7, XIII/27, VI/20, XV/25, XIV/11, XV/1).

Konfüçyüs’e göre bir kişinin kendi nefesine egemen olup toplum kurallarına bağlı kalması onun erdemliliğini gösterir. Büyük ve üstün insan, delikanlılık çağında şehvetini engeller, bedensel gücü geliştğinde kavgadan geri durur, ihtiyarlayıp hayvani duyguları yok olduğu zaman açgözlülük etmez. Konfüçyüs, özdenetimde herkesin başarılı olamayabileceğini kabul ettiği için yaşadığı şehrin dışında olduğu bir sırada “Bırakın beni geri döneyim. Okulumdaki çocuklar dikkatsiz ve düşüncesiz. Şimdiye kadar bilgi edinmeye çalıştılar ama kendilerini nasıl yöneteceklerini öğrenemediler.” demiştir (Konfüçyüs, 1998: XII/1, XVI/7, V/21).

19) Ağırbaşlılık

Daha önce de bahsedildiği gibi, kişinin yaşamına uyguladığında kusursuz erdem sahibi olacağı beş erdemden başında ağırbaşlılık gelir. Ağırbaşlı insan saygısızlık görmez. Büyük ve üstün insan ağırbaşlıdır ama kendini beğenmiş değildir. Küçük insan ise kendini beğenir ama ağırbaşlı değildir. İnsan özellikle görevi başındayken ağırbaşlılığı elden bırakmamalıdır. Üstün erdem

sahibi, herkese, sanki ülke dışında büyük bir misafiri karşılıyormuş gibi davranır. Böyle birinden ne memleketinde ne de ailesi içinde kimse şikâyetçi olmaz. Konuşmada içtenlik ve ciddiyet kişiyi üstün ve saygın insan yapar. Hükümdar, halkını ağırbaşlılıkla yönetir, ailesine bağlı olur ve herkese nazik davranırsa halk ona bağlılık gösterir (Konfüçyüs, 1998: XVII/6, XVII/26, XIII/19, XII/2, XI/20, II/20).

20) Kanaat ve Sadelik

Kanaat, zıddı erdemsizlikler olan açgözlülük ve bencillik ile birlikte değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim Konfüçyüs, kendi kanaatkârlığını “Yiyecek pirincim, içecek suyum ve kolumu dayayacak bir yastığım var. Ben bunlarla mutluym. Haksız yoldan elde edilen zenginlik ve mevki benim gözümde uçuşan bulutlar gibidir.” diyerek açıklamıştır. Kusursuz insanı tarif ettiği konuşmasında kanaate Kung-cho’nun tok gözlülüğünü örnek vermiştir. Bir kâse pirinç, küçük bir kadeh içki, bir yoksul kulübesi ile yetinen öğrencisi Hui’yi bu kanaatkâlığundan dolayı övmüş, onun yoksulluk içindeyken bile neşesini kaybetmediğini belirtmiştir. (Konfüçyüs, 1998: VII/15, XIV/13, VI/9).

Konfüçyüs, kendi çıkarını ve rahatını düşünmenin küçük insanlara özgü bir haslet olduğunu belirtmiştir. Düşük karakterli insanların, yitirme korkusuna kapıldıkları zaman yapmayacakları kötülük yoktur. Küçük şeylerden yararlanmaya çalışmak büyük işlerin yapılmasını önler. Her zaman kendi çıkarını gözeten kişi çok çabuk düşman kazanır. Başkalarından çok şey istemeyen insan özünü kötülüklerden uzak tutar. Büyük ve üstün insan, kendini, delikanlılıkta şehvetten, güçlendiğinde kavgadan, yaşlandığında açgözlülükten alıkoyar. İnsan, yüksek bir makama sahip olamadığı için endişelenmek yerine o makama layık olamayacağı için endişelense daha iyi olur. Konfüçyüs, insan ruhunu kaplayan menfaatçiliği anlatmak için “Karşılığını beklemeden üç yıl çalışan bir insan bulmak zordur.” demiştir (Konfüçyüs, 1998: IV/11, XVII/15, XIII/17, IV/12, XV/14, XVI/7, IV/14, VIII/11).

Konfüçyüs, erdeme yakın vasıflar arasında sadeliğe de yer verir. O, yöneticilik yapan Yü’yü sade yemek yemesi, hafif içkiler içmesi, törenler dışında eski elbiseler giymesi ve küçük bir kulübede yaşaması sebebiyle kusursuz bir insan olarak niteleyip övmüştür. Konfüçyüs’e göre iyi insanlar, dünya ile ona bağlanmadan ilişki kurarlar. Dünyaya bağlanmamanın yolu başkalarına adil davranmaktan geçer (Konfüçyüs, 1998: XIII/27, VIII/21, IV/21).

21) Yüksek Himmet ve Yüce Ruhluluk

Yüksek himmet ve yüce ruhluluk, kazandıklarıyla şımarmayan, kaybettiklerine üzülmeyen insanların sahip olduğu bir erdemdir. Bu erdem yüksek cesaret ve kanaat gerektirir. Üstün insanın ne endişesi ne de korkusu vardır.

Eğer bir insan vicdanen yanlış bir şey yapmadığından emin ise kaygılanıp korkması için hiçbir sebep yoktur. Konfüçyüs, T'ai-po'yu yüksek himmet örneği olarak göstermiştir. Zira o, üç kere tahtı reddetmiştir. Bunu o kadar sessizce yapmıştır ki halkın bundan ne haberi olmuş ne de bu davranışından dolayı halk onu övmüştür. Verdiği bir diğer örnek Tbu-wen'dür. Tbu-wen, üç defa bakan olup görevden alınmış, ancak ne göreve gelişinde sevincini, ne de atıldığında üzüntüsünü belli etmiştir. İş yaparken acele etmemeli, küçük şeylerden yararlanmaya çalışmamalıdır. Çünkü acelecilik en iyinin yapılmasını, küçük şeylerden yararlanmaya çalışmak da büyük işlerin yapılmasını önler. Konfüçyüs, yüksek himmet sahibi birini "O bir prensin sarayına layıktır; küçük şeylere önem vermez." diyerek övmüştür. Kişi kendisine yapılan kötü davranışlara aldırmasa fazla düşmanı olmaz (Konfüçyüs, 1998: XII/4, VIII/1, XIII/17, V/18, VI/1, V/22).

22) Arkadaşlık

Konfüçyüsçü ahlakta beş ilişki grubundan biri de arkadaşlar arası ilişkidir. Arkadaşlık konusunda birinci kural, bir kişiyi uzun bir tanıma sürecinden sonra iyice emin olduktan sonra arkadaş edinmektir. Arkadaş edinilecek kişiye daha baştan saygılı davranmak gerekir. Konfüçyüs'e göre dürüst, içten ve anlayışlı arkadaş yararlı iken ikiyüzlü, kurnaz ve çok konuşan arkadaş zararlıdır. Konfüçyüs, kişinin arkadaşlarına karşı samimi olmasını ve doğruyu konuşmasını, onları iyiliğe yöneltmesini tavsiye etmiş ancak uyarıyı dikkate almadıkları takdirde kendini küçük düşürmemek için ısrarcı olmamasını öğütlemiştir. Arkadaşlara kırıcı söz söylemek arkadaşlığın bozulmasına yol açar. Konfüçyüs, arkadaş canlısı olmayı keyifli bir eğlence çeşidi olarak görür. O, yaşlılara hizmet etmeyi, arkadaşlara içtenlikle ve gençlere nezaketle davranmayı ilke edinmiştir (Konfüçyüs, 1998: V/16, XVI/4, XII/23, IV/26, XVI/5, V/25).

23) Sadakat

Konfüçyüs, sadakati doğrudan bir erdem olarak görmez. Sadakat, bağlılığa konu olan kişi veya ilkeye göre değer kazanır. Ona göre, üç defa bakan olup görevden alınan Tbu-wen'un göreve gelişinde sevincini, atıldığında üzüntüsünü belli etmemiş olması bir sadakat iken erdem değildir. Bununla birlikte o, doğruya sadakati ve bağlılığı birinci ilke olarak almayı, doğruluktan ayrılmamayı öğütlemektedir. Konfüçyüs'e göre kişi, içtenlik ve sadakatle öğrenmeye çalışmalı, ölümle karşılaşsa bile doğru yoldan ayrılmamalıdır. Anne babaya sadakat, ailenin geçimini sağlamaktan ibaret değildir, saygısız sadakatin köpekler ve atların sadakatinden farkı yoktur. Dostlarına sadık olan kişi, onların doğru yolda yürümeleri için öğüt vermekten geri durmaz (Konfüçyüs, 1998: V/18, XII/10, VIII/13, II/7, XIV/8).

24) Komşuluk

Konfüçyüs, erdemin olduğu yerde kalmamasını, komşulara da faydalı olmasını tavsiye eder. Komşuluğu erdemli davranışlar güzelleştirir. Konfüçyüs, bütün komşuları tarafından sevilen bir insan hakkında ne düşündüğü sorulunca onun hakkında aynı fikre sahip olmayabileceklerini söylemiştir. Komşuları tarafından nefret edilen bir kimse hakkında ne düşündüğü sorulduğunda ise onun kötü olduğu yönünde aynı fikre sahip olmayabileceklerini belirtmiştir. Onun iyi komşular tarafından sevilirken, kötü komşuların ondan nefret edebileceğini söylemiştir. Yüan Size, Konfüçyüs'ün yardımıyla bir şehre vali olunca üstat ona maaş olarak 900 ölçü buğday vermiş, fakat o almak istememiştir. Buna karşılık Konfüçyüs ona: "Bunu geri çevirme, al, komşularına dağıt, köylere ve kentlere gönder." demiştir. (Konfüçyüs, 1998: IV/23, IV/1, XIII/24, VI/3).

25) Çalışkanlık

Konfüçyüsçü ahlakta çalışkanlık önemlidir. Konfüçyüs'e göre üstün insan, önce iş yapar, sonra konuşur. Erdemli insan, yavaş konuşur, hızlı hareket eder. Konfüçyüs, sessizce bilgi edinmeyi, usanmadan öğrenmeyi ve yorulmadan çalışmayı çok sevdiğini belirtmiştir. Öğrencileri, onun bir işle meşgul olduğu zaman çok rahat ve neşeli olduğunu nakletmişlerdir. İtidal adına o, kişinin hem çalışkan hem de ihtiyatlı olmasını önerir. Çünkü çalışkanlık insanın ilerlemesini sağlarken, ihtiyat onu yanlıştan korur. Konfüçyüs, devlet memuru olan bir öğrencisine "Göreve çağrıldığın zaman işlerini ihmal etme, çağrılmadığın zaman dinlenmeye çekil." diye tavsiyede bulunmuştur. Kişinin işinde başarılı olması ancak inacıyla mümkündür. Bizzat çalışmak kadar işlere dair planlama yapmak da önemlidir. (Konfüçyüs, 1998: II/13, IV/24, VII/2, VII/4, XIII/21, VII/10, II/22, XV/15).

Herkes yatkın olduğu işi yaparsa başarılı olur. Konfüçyüs, bazı öğrencilerinin devlet hizmetinde görev almasıyla ilgili olarak sorulan sorulara şöyle cevap vermiştir: "Chung-yu, kararlarında aceleci değildir, bir görev alması yararlıdır. Ts'ze, akıllı bir insandır, bir görev alması yararlıdır. Ch'in, yetenekli bir insandır, devlet hizmetine girmesinde sakınca yoktur." Ayrıca o, kişinin sevdiği işi yapması gerektiğine kendisiyle ilgili şu değerlendirmesiyle dikkat çekmiştir: "Zenginliği elde etmeden başarıya ulaşacağımı bilsem, gerekirse arabacı olurum. Fakat bunda başarılı olamazsam sevdiğim işi yaparım." (Konfüçyüs, 1998: V/6, VI/6, VII/11).

26) Erdemli Yönetim

Konfüçyüsçü ahlakta devlet erdemli ve ehliyetli kişiler tarafından yönetilmesinin büyük önemi vardır. Çünkü halkın ahlakının iyi veya kötü olmasında yöneticiler son derece etkilidir. Adair, Konfüçyüs öğretisinde liderin taşıması gereken beş temel özelliğin coşku, doğruluk, zorlu ama adil olma, samimiyet ve tevazu olduğunu belirtmektedir (Adair, 2014: 97-148).

Konfüçyüs, ülkesini erdemle yöneten kişinin kutup yıldızı gibi saygın ve değerli olduğunu belirtir. Ülke toplumsal kurallara uygun bir şekilde içtenlikle yönetilirse karışıklık çıkmaz. İçtenlikli yönetimde kurallara gerek duyulmaz. Bir prensin davranışları doğrusya buyruk vermeden de hükümet işlerini yürütebilir. Eğer kendisi dürüst davranmazsa ne kadar buyruk çıkarırsa çıkarsın kimse uymaz. Bir yönetici aşırı harcama yapmadan yararlı olabilirse, halkına bıkkınlık vermeyecek görevler verirse, istediği şeyi açgözlülük yapmadan alabilirse, gururlu olmadan saygınlık kazanırsa, ürkütücü olmadan yüce olabilirse halkını iyi yönetebilir. Memleketi yönetmek demek, halkı doğru yola götürmek demektir. Eğer halk doğrulukla yönetilirse doğru davranmamaya kimse cesaret edemez. Eğer halk kanunlarla yönetilir ve cezalarla yola getirilmek istenirse onlar kendilerini cezadan kurtaracak yollar ararlar ve hiç utanç duymazlar. Erdemle yönetilir ve eğitimle yola getirilmek istenirse utanırlar ve iyi olmaya çalışırlar (Konfüçyüs, 1998: II/1, IV/13, XIII/6, XX/2, XII/17, II/3).

Hükümdarlar kurallara uyarsa halkı daha kolay çalıştırırlar. Bir ülke iyi yönetiliyorsa yoksulluk ve düşkünlüğün bulunması utanç vericidir. Kötü yönetiliyorsa da zenginlik ve onur gibi şeyler utanç vericidir. Bir yönetim iyi olduğu zaman hem sözler hem de davranışlar en geniş sınırlar içinde özgürdür. Yönetim kötü olduğunda davranışlar en geniş sınırlar içinde özgürdür ama konuşmalarda ihtiyatlı olmak gerekir. Ülkede doğru ilkeler egemen olduğu zaman halk arasında anlaşmazlıklar olmaz (Konfüçyüs, 1998: XIV/44, VIII/13, XIV/4, XVI/2).

27) İnsanları Tanıma ve İlişki Kurma Yöntemi

Bir insanın kişiliği ancak onun davranışlarına bakarak ve dinlediklerine kulak kabartarak anlaşılabilir (Konfüçyüs, 1998: II/10).

“Eskiden insanların sözlerini dinler, yaptıklarına inanırdım. Şimdi ise sözlerini dinliyorum, yaptıklarını seyrediyorum.” (Konfüçyüs, 1998: V/9).

İnsanların yanlışları, üyesi oldukları sınıfın belirgin niteliğidir. Bir insanın erdemli olup olmadığı kusurları görülünce anlaşılabilir (Konfüçyüs, 1998: IV/7).

İnsan, çok incelediği kişiyi bir süre sonra beğenmemeye başlar (Konfüçyüs, 1998: XV/23).

Değerli bir insan gördüğümüzde ona özenmeliyiz, değersiz bir insan gördüğümüzde dönüp kendimize bakmalıyız (Konfüçyüs, 1998: IV/16).

İnsanların beni tanımamasından dolayı endişe etmem, kendi yeteneksizliğimden dolayı endişe ederim (Konfüçyüs, 1998: XIV/32).

Büyük ve üstün insan, dikkatsiz ve düşüncesiz davranışlardan sakınır, içtenliği yüz ifadesinden anlaşılır, kaba ve adi sözlerden uzak durur (Konfüçyüs, 1998: VIII/4).

Büyük ve üstün insana hizmet etmek kolay ama onu hoşnut etmek zordur. Eğer onu doğruluktan uzak şeylerle hoşnut etmeye çalışırsak o bundan hoşlanmaz. İş yaptırdığı insanları yeteneklerine göre çalıştırır. Küçük insana hizmet etmek zor, ama onu hoşnut etmek kolaydır. Onu doğrulukla bağdaşmayan şeylerle hoşnut etmeye çalışsan bile o bundan hoşlanacaktır (Konfüçyüs, 1998: XIII/25).

İnsanlar arasında genç kızlar ile hizmetçilere karşı doğru davranışı belirlemek çok zordur. Eğer onlara yakınlık gösterecek olursanız alçakgönüllülüklerini yitirirler. Uzak duracak olursanız kızarlar (Konfüçyüs, 1998: XVII/25).

28) Kötü Ahlak Nasıl Düzeltilir?

Daha önceki maddelerde erdemleri incelerken yer yer onların zıddı olan kötü huy ve davranışlara da değinilmiştir. Değinilmemiş olan bazı kötü huy-lara da burada değineceğiz.

Nefret: Konfüçyüs, Tzu-kung'un "Büyük ve üstün insan nefret eder mi?" sorusuna şöyle cevap vermiştir: "Evet, o başkalarının kötülüğünü isteyenlerden nefret eder. Aşağılarda olup da üstlerine iftira edenleri sevmez. Sonra cesur olup da törenlere önem vermeyenlerden hoşlanmaz. Küstah olanlardan, anlaşmalarında içten pazarlıklı davrananlardan nefret eder." (Konfüçyüs, 1998: XVII/24).

İhanet: Tzu-lu, bir hükümdara nasıl hizmet edeceğini sorunca Konfüçyüs "Onu gücendirmek zorunda olsan da ona asla ihanet etme." diye cevap vermiştir (Konfüçyüs, 1998: XIV/18).

İkiyüzlülük: İkiyüzlülük erdemi sarsar; zekice konuşma erdemi engeller; küçük şeylere karşı sabırsız olmak büyük planları bozar (Konfüçyüs, 1998: XV/25).

Kibir: Bir kişi, Chou Dükü gibi yetenekli ve iyi olup da kibirli ve cimri ise onun diğer yeteneklerine göz atmaya bile değmez (Konfüçyüs, 1998: VIII/12).

İftira: Kafanda yer eden iftiralar ve insanı tedirgin eden iğrenmelerden kendini uzak tutabiliyor ve onlardan etkilenmiyorsan akıllı ve uzak görüşlüsündür (Konfüçyüs, 1998: XII/6).

Kurnazlık: Aldatıcı sözler ve kurnazca davranışlar erdemle bağdaşmaz (Konfüçyüs, 1998: XVII/17).

Fan Ch'ih, erdemi nasıl yüceltebileceğimizi, kötü davranışlarımızı nasıl düzeltebileceğimizi, yanlışları nasıl anlayabileceğimizi sorunca Konfüçyüs şu cevabı vermiştir: "Önce gerekeni yap, başarıyı sonra düşün. Bu, erdemi yüceltme yolu değil midir? Kendisinin zayıf taraflarını anlatmak ama başkalarının kötülüklerini söylememek. İşte bu, kötülüğü düzeltmek değil midir? Ufak bir öfkeyle kendini tutamayıp yakınlarına zarar verip onların başını derde sokma. Bu yanlış değil de nedir?" Konfüçyüs'e göre kişi, üstün olma isteği,

övünme, açgözlülük, saldırganlık ve hırsı yok ettiği zaman erdemli olmuş olmaz. Buradan onun ayrıca erdemleri kazanması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Bir insan yanlışları olup da bunları düzeltmezse hataları benimsemiş demektir (Konfüçyüs, 1998: XII/21, XIV/2, XV/28).

2. İslam Ahlakı

İslam ahlakının iki ana kaynağı Kur'an ve Hz. Muhammed'in sünnetidir. Ancak İslam ilim tarihinde dinî naslarla sınırlı olmaksızın, hatta Antik Yunan filozoflarının teorilerini esas alarak ahlak felsefesi geliştirilmiştir. İbn Miskeveyh, Nasiruddin Tûsî ve Kınalızâde Ali Efendi'nin ahlak kitaplarında en gelişmiş haliyle ortaya konan bu ahlak, büyük ölçüde nassa dayalı ahlak ile örtüşse de felsefi temelli ahlakta erdemlerin oluşumu ve ahlakın amacı naslara dayalı ahlaktan bazı farklılıklar göstermektedir (Demirkol, 2018: 96). Biz burada İslam ahlakının belli başlı güzel huy ve davranışlarını yalnızca Kur'an ayetleri ve Peygamber hadislerine dayalı olarak sıralayıp örneklendireceğiz.

İslam dininin dayandığı ilahi kitap olan Kur'an, bağlamına uygun olarak surelere serpiştirilmiş çok sayıda ahlaki mesaj barındırmaktadır. Aşağıda bunları belli başlıklar altında zikredeceğiz. Ancak "Muhakkak ki sen büyük bir ahlak üzeresin" (Kalem, 68/4) ayeti ile dinin tebliğcisi olan Hz. Muhammed'in ahlaki misyonu özellikle vurgulanmıştır. Aynı şekilde Hz. Muhammed peygamber olarak görevlendirilme sebebini "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" (İbn Hanbel, 1992: 2/381) hadisi ile vurgulamıştır. "Sizin en hayırlınız, ahlakı en güzel olanınızdır." (Buhari, Edeb: 39) hadisi ile de Müslümanlar için ahlakın önemine işaret etmiştir. Hz. Peygamber'in hadisleri ve onun ashabının uygulama ve rivayetleri de İslam ahlakının önemli kaynakları arasında yer almaktadır. İslam'ın iyi davranma konusundaki hassasiyetini şu ayet açıkça vurgulamaktadır: "İyilik ile kötülük bir değildir. Sen kötülüğe iyi davranarak karşılık ver. Bir de bakarsın ki, seninle O zaman aranızda düşmanlık bulunan kişinin sana yakın bir dost olduğunu görürsün." (Fussilet, 41/34)

1) Doğruluk ve Dürüstlük

"Sana emredildiği gibi dosdoğru ol. Seninle birlikte tevbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ölçülerini aşmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı görmektedir." (Hud, 11/112).

"Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde haddi aşmayın. Adaletle tartın, teraziyi eksik yapmayın." (Rahman, 55/7-9).

"Onlar, emanetlerine riayet ederler, verdikleri sözü yerine getirirler ve doğru şahitlik yaparlar. Onlar, namazlarını titizlikle eda ederler. İşte onlar cennetlerde ikram göreceklendir." (Mearic, 70/32-35). Ayrıca bk. Bakara, 2/283; Nisa, 4/58; Müminun, 23/8; Zümer, 39/33; Ahkaf, 46/13.

Müslüman, dilinden ve elinden diğer Müslümanların emin olduğu kimsedir." (Buhari, İman: 4).

2) İyilik

"Allah adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emrediyor; hayâsızlık, fenalık ve azgınlığı yasaklıyor. O, tutmanız için size öğüt veriyor." (Nahl, 16/90).

"İyilik ile kötülük bir değildir. Sen kötülüğe iyilik ile karşılık ver. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimsenin sana sıcak bir dost olduğunu görürsün." (Fussilet, 41/34).

"Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır." (Yunus, 10/26). Ayrıca bk. Bakara, 2/177; Al-i İmran, 3/92; İsra, 17/7; Zilzal, 99/7-8.

3) Adalet

"Ey müminler! Allah için hakkı ayakta tutan, adil şahitlik yapan kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sakın sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Âdil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır..." (Maide, 5/8).

Yukarıda iyilik hakkında verdiğimiz ayet (Nahl, 16/90) aynı şekilde adalet için de bir örnektir. Ayrıca bk. Nisa, 4/58; Araf, 7/29; Hadid, 57/25; Mümtetine, 60/8.

4) Sözünde Durmak

"Onlar, emaneti gözetirler ve verdikleri sözü yerine getirirler. Onlar, ayrıca doğru şahitlik yaparlar." (Mearic, 70/32-35).

"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir." (Saf, 61/2-3). Ayrıca bk. Bakara, 2/225; Maide, 5/89; İsra, 17/34; Müminun, 23/8; İnsan, 76/7.

"Münafığın üç alameti vardır: Konuştuğunda yalan söyler, verdiği sözü yerine getirmez, emanete hıyanet eder." (Buhari, İman: 24).

5) Empati

"Hiçbiriniz kendisi için istediği şeyi kardeşi için de istemedikçe gerçek mümin olamaz." (Buhari, İman: 7)

"Komşusu açken tok yatan bizden değildir." (İbn Ebi Şeybe, İmân: 33).

6) Cömertlik ve Diğerkâmlık

"Sevdiğiniz şeylerden Allah için vermedikçe iyilik derecesine erişemezsiniz. Her ne verirseniz Allah onu bilir." (Al-i İmran, 3/92).

"Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır." (Furkan, 25/67).

“Onlardan önce (Medine) yurduna yerleşmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hürsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.” (Haşr, 59/9). Ayrıca bk. Bakara, 2/254, 273-274; Al-i İmran, 3/134; İsrâ, 17/26; Sebe, 34/39; Zariyat, 51/19; Leyl, 92/5-11.

7) Yardımlaşma ve Dayanışma

“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.” (Al-i İmran, 3/104).

“Onlar bir haksızlığa uğradıklarında, üstün gelmek için aralarında yardımlaşır.” (Şura, 42/39). Ayrıca bk. Şura, 42/36-39.

Müminler birbirleri için her parçası diğerini destekleyen bina tuğlaları gibidir.” (Buhari, Edeb: 36).

8) Dostluk ve Kardeşlik

“Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar...” (Tevbe, 9/71).

“Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğruya iletmez.” (Maide, 5/51).

“Müminler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.” Ayrıca bk. Al-i İmran, 3/103; Nisa, 4/139, 144; Enfal, 8/72; Hucurat, 49/10.

9) Edep ve Hayâ

“Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihtir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine kadar salsınlar...” (Nur, 24/30-31).

“Evlenmeye güçleri yetmeyenler de, Allah kendilerini lütfuyla zengin edinceye kadar iffetlerini korusunlar. ” (Nur, 24/33). Ayrıca bk. Nur, 24/26; Ahzab, 33/59.

10) Sabır, Sebat ve Tahammül

“İşte onların, sabredip kötülüğü iyilikle savmaları ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcamaları karşılığında, mükâfatları kendilerine iki kez verilecektir.” (Kasas, 28/54).

“And olsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet

gelince, “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz” derler.” Ayrıca bk. Bakara, 2/155-156; Hud, 11/115; Lokman, 31/17; Müzzemmil, 73/10.

11) Tevazu

“Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüm! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüneni sevmez. Yürüyüşünde tabî ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!” (Lokman, 31/18-19). Ayrıca bk. İsrâ, 17/24, 37.

12) Ağırbaşlılık

“Rahmân’ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürürler. Cahiller onlara laf attıkları zaman tartışmaksızın “selâm!” deyip geçerler.” (Furkan, 25/63).

13) Af ve Hoşgörü

“Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırılan bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah, her bakımdan zengin ve halimdir.” (Bakara, 2/263).

“Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah, iyilik edenleri sever.” (Al-i İmran, 3/133-134). Ayrıca bk. Nahl, 16/126; Kasas, 28/54-55; Şura, 42/43.

14) Nezaket ve Görgü

“Size selam verildiğinde daha güzeliyle veya aynı şekilde siz de selam verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını gereği gibi yapandır.” (Nisa, 4/86).

“Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selâm vermeden girmeyin... Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, ‘Geri dönün’ denirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır...” (Nur, 24/27-29). Ayrıca bk. Nur, 24/58-59; Mücadele, 58/11.

15) Güzel Söz Söylemek

“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anne babaya iyi davranmanızı emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa sakın onlara ‘öf!’ bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle...” (İsrâ, 17/22-23).

“Kullarıma söyle: (İnsanlara) güzel söz söylesinler...” (İsrâ, 17/53).

16) Yumuşak Huyluluk

“Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi...” (Al-i İmran, 3/159).

“Firavun’a gidin. Çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar.” (Taha, 20/43-44).

Hız. Peygamber Eşec adlı bir sahabiye şöyle övmüştür: **“Sende Allah’ın sevdiği iki özellik vardır: Yumuşak huyluluk ve ihtiyatlılık.”** (Müslim, İmân: 25, 26).

17) Sevgi, Şefkat ve Merhamet

“Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.” (Tevbe, 9/128).

“Muhammed, Allah’ın Resulüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler...” (Fetih, 48/29).

Bu konuda ayrıca yukarıda cömertlik konusu için verdiğimiz ayet (Haşr, 59/9) de örnek verilebilir. Ayrıca bk. Maide, 5/54; İsrâ, 17/23-24; Beled, 90/12-18.

“Biriniz kardeşini seviyorsa ona sevdiğini söylesin.” (Ebu Davud, Edeb: 122).

18) İtidal

“Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır.” (Furkan, 25/67).

“Yürüyüşünde tabî ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkinini, eşeklerin sesidir!” (Lokman, 31/19).

“Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.” (Bakara, 2/190). Ayrıca bk. İsrâ, 17/110; Kasas, 28/76-77; Rahman, 55/7-9.

19) Kanaat

“Onlardan bazılarını kendilerini sınamak için dünya hayatının süs olarak verdiklerimiz şeylere gözünü dikme. Rabbinin rızıkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır.” (Taha, 20/131)

20) Yiğitlik

“Gevşemeyin, üzölmeyin. Eğer iman etmiş kimseler iseniz üstün olan sizlersiniz.” (Al-i İmran, 3/139).

“Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinizden sabırlı yirmi kişi, iki yüz kişiye galip gelir...” (Enfal, 8/65).

“Düşman topluluğunu izlemekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı duyuyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar...” (Nisa, 4/104). Ayrıca bk. Enfal, 8/45; Tevbe, 9/111; Muhammed, 47/35; Saf, 61/4.

21) Saygı

“Ey müminler! Sesinizi Peygamber’in sesinden daha yüksek çıkarmayın. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber’e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider...” (Hucurat, 49/1-3).

“Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın...” (Huucurat, 49/11).

“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara ‘öf!’ bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir...” (İsra, 17/23-24). Ayrıca bk. Bakara, 2/194; Lokman, 31/14-15; Hucurat, 49/12.

“Üç kişinin birlikte olduğu sırada iki kişi diğerini dışarıda bırakarak baş başa konuşmasın.” (Buhari, İsti’zan: 45).

22) İhtiyat

“Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.” (Hucurat, 49/6).

“Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.” (İsra, 17/36).

“Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selâm veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek, “Sen mümin değilsin” demeyin...” (Nisa, 4/94).

23) İstişare Etmek

“Onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namaz kılarlar. Onlar, işlerini istişare ederek” yaparlar. (Şura, 42/38).

“Onları affet, onlar için Allah’tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla istişare et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et. Allah, tevekkül edenleri sever.” (Al-i İmran, 3/159).

24) Çalışkanlık

“Senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı? Senin şanını yükseltmedik mi? Şüphesiz her güçlülükle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, her güçlülükle beraber bir kolaylık vardır. Öyleyse, bir işi bitirince diğerine koyul. Ancak Rabbine yönel ve yalvar.” (İnşirah, 1-8).

“Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez. İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir. Sonra çalışmasının karşılığı kendisine tastamam verilecektir.” (Necm, 53/38-41).

25) Temizlik

“Ey müminler! Sarhoş iken konuştuğunuzun farkında oluncaya kadar, bir de -yolculuk müstesna- cünüp iken yıkanuncaya kadar namaza yaklaşma-

yın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinize cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.” (Nisa, 4/43).

“Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: O bir rahatsızlıktır. Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın...”

26) Barışçıl ve Geçimli Olmak

“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yaş ve Allah’a tevekkül et. Çünkü O, hakkıyla iştir, hakkıyla bilendir.” (Enfal, 8/61).

“Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer vazgeçerlerse artık aralarını adaletle düzeltin ve onlara adil davranın. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever.” (Hucurat, 49/9). Ayrıca bk. Bakara, 2/208; Yunus, 10/25; Mümtehine, 60/7-8).

3. İki Ahlak Sisteminin Uyuştuğu ve Ayrıştığı Yönler Açısından Değerlendirilmesi

Kur’an ve sünnete dayalı ahlakta Konfüçyüsçü ahlakın bazı erdemlerini bire bir takip edemesek de İslam tarihinde Antik Yunan ve Doğu kültürleri etkisinde oluşan İslam ahlak düşüncesinde bazılarının karşılığını bulabilmekteyiz. Mesela “erdem” kavramı Kur’an ve hadiste geçmez. Aslında bu dini metinlerde erdem çoğunlukla iyi anlamına gelen hayr, hasene, salih, bir gibi kavramlarla karşılanmaktadır. İbn Miskeveyh (ö. 1030) ve Nasiruddin Tûsî (ö. 1274) gibi ahlakçıların eserlerinde “erdem” kavramının temel kavram olduğu ve ahlakın buna göre konumlandırılıp insan davranışlarına uygulandığını görmekteyiz. Nassa dayalı İslam ahlakında siyasal ve toplumsal erdemlerden ziyade bireysel erdemler öne çıkmaktadır. Özellikle siyasal erdemler ahlaki bağlamdan çok siyasi, hukuki bağlamda incelenmektedir. Ama İbn Miskeveyh’in *Tehzibü’l-Ahlak*’ı ve Tusî’nin *Ahlâk-ı Nasrî* gibi ahlak metinlerinde bireysel, ailevi, sosyal ve siyasal olan erdemler iç içe geçmiştir.

Draz, Kur’an’a dayalı İslam ahlakını yükümlülük, sorumluluk, özgürlük, niyet, gayret ve müeyyide esasları üzerinde incelemiştir (Draz, 2009: 58, 65, 74, 182-190). Bunlara imtihan unsuru da eklenebilir. İnsanın yaratılış gayesi ve yeryüzündeki varlık amacı, Kur’an tarafından bir yönüyle Allah’a ibadet, diğer yönüyle imtihan olarak açıklanmaktadır. İnsan, fiil ve davranışlarında Allah’ın rızasına uygun yaşayıp yaşamadığının tespiti için imtihan edilmektedir. İnsanın akıllı ve görece özgür bir varlık olması, onun yükümlülük ve sorumluluğunun asgari şartıdır. Kur’an insanın sosyal ve ahlaki bir varlık olarak kendi fiil ve davranışlarını seçme ve belirleme kabiliyetini onaylamakta; onun sorumluluk ve imtihan edilirliliğini bu esas dayandırmaktadır.

Kur'an'ın yükümlülük ve sorumlulukta dikkate aldığı esaslar, yükümlülüğün güç yetirmeye orantılı olması, özgürlüğün tanınması, sorumluluğa konu olan fiillerin bir veya birkaç müeyyideye bağlı olması, suç ve cezanın şahsiliği şeklinde sıralanabilir. Kur'an, insanın özgür seçimi ile yaptığı fiillerin sonucuna katlanacağını belirtmekle en güçlü müeyyideyi ilan etmiş olmaktadır. Bu müeyyide, yapılan iyiliğin mükâfatını, kötülüğün cezasını görme şeklinde formüle edilebilir (Şahin, 2018: 14, 17, 23, 26).

İnsan, din sayesinde hayata geliş nedenini, nasıl yaşaması gerektiğini, Allah'a yaraşır kul olmanın gereklerini, toplumsal ilişkilerdeki ölçü ve dengeyi, ölümü ve ölüm sonrasında anlamlandırır. İnsan, ahlaklı ve erdemli yaşamayı, zorluklar karşısında sabırlı olmayı, her halükârda şükretmeyi, her şeyde bir hayır görmeyi, karşılıksız iyilik etmeyi, yetim ve düşkünlere merhametli davranmayı, yardımlaşma ve paylaşmayı vahiy terbiyesinden geçerek öğrenir (Dorman, 2019: 58-59).

Pier, Konfüçyüs ile Zerdüş'te ve Hz. Muhammed'i din kurucusu, kanun koyucu ve ahlakçı olarak karşılaştırdığı araştırmasında Hz. Muhammed'in din kuruculuğu, Zerdüş'ün kanun koyuculuğu, Konfüçyüs'ün ise ahlakçılığı ile öne çıktığı sonucuna ulaşmıştır (Pier, 2016: 239, 243, 257). Bu karşılaştırma, İslam dini ve ahlak sisteminin kurucusu olarak Hz. Muhammed'i görmektedir. Oysa Müslümanlar, Kur'an ve Hz. Muhammed'in açık beyanıyla İslam'ın Allah tarafından gönderilmiş bir din olduğuna inanmaktadırlar. Hz. Muhammed'in din koyucu olarak görülmesi Batılı araştırmalarda yaygın olarak karşılaşılan bir yaklaşımdır. O nedenle bu nokta üzerinde durmayı çok gerekli bulmuyoruz.

Pier'e göre Konfüçyüs, dersleri ve ahlak anlayışı sayesinde Hz. Muhammed ve Zerdüş'ün daha büyük çabalar sonucu elde ettikleri şöhretin aynısını hak etmiştir. Bu yönüyle rakiplerinden daha üstün olan Konfüçyüs, örnek olmadığı hiçbir erdemi öğretmemiştir. Ruhunu hiçbir zaman kurnazlık, kıskançlık, öfke, çıkar ve dalkavukluğa kaptırmamıştır. Yegâne tutkusu, insanların mutluluğuna katkıda bulunma arzusu olmuştur. Kişiliğinin yumuşaklığını ahlaki özdeyişlerinden anlamak mümkündür (Pier, 2016: 252).

Hem Konfüçyüs hem de Hz. Muhammed, takipçilerine, diğer insanlara karşı kardeşçe duygular beslemelerini öğütlemiştir. Konfüçyüs, birçok kötü alışkanlığı affedilemez suçlar kapsamına almıştır. Bunlardan biri, erdemsizliklerin erdem maskesi altında işlenmesidir. İkincisi yola getirilemezlik, üçüncüsü gerçek süsü vererek yalan söylemek ve iftira atma, dördüncüsü sinsice intikam almak, beşincisi ikiyüzlülüktür.

Hz. Muhammed ve Konfüçyüs, gizlenen hatalar ve kabahatlerin affedilmesi konusunda birbirine benzer. Gizlenen hatalar konusunda takipçilerinin vicdanına korku salar ve etraflarındaki her şeyin durumlarını ele vereceğini

söyleyerek onları korkuturlar. İslam ahlakında buna Allah korkusu ve uhrevi ceza da eklenir. Konfüçyüs, haksızlıkların suçlunun peşini bırakmayacağını ve onun her zaman ilk kurban olacağını belirtir. Pier, Konfüçyüs'ün kabahatlerin affı konusunda Hz. Muhammed'den daha mükemmel olduğu değerlendirilmesinde bulunur. Hz. Muhammed kabahati unutmamanın daha uygun olduğunu belirtmekle birlikte gerektiğinde cezalandırılabilceğini kabul eder. Konfüçyüs'e göre en iyi intikam, iyilik yapmaya devam etmektir (Pier, 2016: 256-257). "İyilik ile kötülük bir değildir. Sen kötülüğe iyi davranarak karşılık ver. Bir de bakarsın ki, seninle O zaman aranızda düşmanlık bulunan kişinin sana yakın bir dost olduğunu görürsün." (Fussilet, 41/34). Bu ayet, Pier'in değerlendirmesini boşa çıkarmaktadır. Zira Hz. Muhammed de affedicilik konusunda Konfüçyüs'ten aşağı değildir. Hz. Muhammed'in bir siyasi ve askeri lider olarak savaş ortamında düşmanlarına karşı gösterdiği şiddet, Pier'de Hz. Muhammed'in daha toleranssız olduğu gibi bir kanaat oluşturmuştur (Pier, 2016: 252).

Konfüçyüs'ün ahlaki öğretisini üstün kılan başlıca özellikler, onun insan yüreğinin derinlerine inmiş olması, dini buyruklarının her toplum ve her yaştaki insana yönelik olması, hiçbir konuyu ihmal etmemesi, ancak uygulama kolaylığı sağlayarak bunları az sayıda göreve indirmesidir. Onun ahlak öğretileri, zekâsını kullanabilen herkesin öğrenebileceği kadar basit ve kolaydır. Bu, son derece doğal ve basit bir ahlak anlayışıdır. Konfüçyüsçü erdemler; insancılık, yani ayırım yapılmaksızın tüm insanlara karşı evrensel bir yardımseverlik, hiç kimseyi kayırmadan herkese hak ettiğini veren adalet, birlikte yaşayan fertlerin aynı yaşam tarzına sahip olması ve aynı sıkıntıları paylaşmaları için törenlere ve adetlere uyumluluk, her şeyde gerçeği aramayı, kendini ve başkalarını aldatmaya yönelmeden gerçeği arzulamayı sağlayan sağduyu ve doğruluk, sözde ve davranışta dürüstlük, iyiniyet, güvenle karışık bir açık sözlülük ve açık yürekliliktir (Pierre, 2016: 259-260).

İslam ahlak öğretisinin ilahi kaynaklı olması ve uhrevi müeyyide ile kontrol edilmesi, onu Konfüçyüsçü ahlaktan ayıran en önemli özelliktir. Ahlaki erdem ve davranışlara ayetlerin kaynaklık etmesi ile hadislerin kaynaklık etmesi arasında nispeten küçük bir farkın olduğu söylenebilir. Bu da ayetlerin Allah buyruğu olarak daha kuşatıcı, ahiretle irtibat kuruşu ve buyurgan oluşuna karşılık hadislerin insan olan peygamberin beşeri özelliklerini yansıtmasıdır. Bununla Hz. Muhammed'in insanlarla benzer duygu ve düşünceleri paylaşan biri olarak konuşmasını ve bunun da pratiği daha kolaylaştırıcı bir işlev görmesini kastediyoruz. Kur'an ayetlerindeki kutsiyet, aşkınlık ve derinlik, insanlar üzerinde güçlü bir otorite kurmakta, saygı uyandırmakta ve ahlaki beşerî bir olgu olmanın ötesinde dinî-kutsal bir alana çekmektedir. Kutsalı beşeri sahaya indirmekte zorluk çeken bir insanın Kur'an'ın ahlaki

yönlendirmesini kolayca hayata geçirme sıkıntısı yaşama ihtimali vardır. Fakat İslam dininin şansı, Kur'anî ahlakın Hz. Peygamber ve onun örnekliliğine şahit olan ilk Müslüman neslin hayatında pratiğe kavuşmuş olmasıdır. Hz. Muhammed'in "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" sözü bu örnekliliğin ilkesel ifadesidir. Konfüçyüsçü ahlakın avantajı, insanların içinden birinin geleneksel kültür ve ahlak mirasını dikkate alarak ve sosyal hayatın nizamını sadece fertlerin becerisine bırakmayıp devlet eliyle şekillendirilmesini de işin içine katmış olmasıdır.

Sonuç

Konfüçyüsçü ahlak ile İslam ahlakı arasında yaptığımız bu karşılaştırma sonucunda iki öğretinin kaynak ve müeyyide bakımından farklılaşmasına rağmen pratik ahlaki değerler bakımından büyük benzerlikler gösterdiklerini tespit ettik. Ancak İslam'da inanç, ibadet ve ahlak birbiriyle derin ve sıkı bir ilişki içinde olduğu halde Konfüçyüsçü ahlakta bu yoktur. Onda daha çok Çin tarihi boyunca gelişerek yerleşik hale gelmiş köklü geleneğin sağladığı bir muhafazakârlık tarafından garanti edilen kültüre ve ahlaka bağlılık bilinci daha etkilidir. Konfüçyüsçü dini kültür ve ahlak sistemini benimsemiş olan toplumlarda kurallara uyma konusunda büyük bir bilinç ve titizliğin olduğu gözlemlenmektedir. İslam'daki ahlaki ilkelerin sosyal ilişkilerdeki etkisi hakkında bu kadar kesin konuşma imkânı olmayabilir. Ahlaki ilkenin bir gerekçeye dayanarak ihlal edilmesine veya askıya alınmasına tanık olabilmekteyiz. Yine de bu, bireyden bireye değişiklik göstermektedir. Bu bize ahlakın tamamen dinî bir olgu mu yoksa eğitim ve kültür gibi etkenlerin de etkili olduğu bir yapı mı olduğu konusunda tartışmalı bir görüntü vermektedir. Konfüçyüsçü ahlak öğretisinin ahlak eğitimine büyük önem vermesi onun için bir avantajdır. Aynı eğitim vurgusu, Hz. Peygamber'in pratik örnekliliği ile İslam'da da vardır. Ancak metinler, bu eğitimin insanın gelişim evrelerine ve istidatlarına uygun olarak nasıl yapılacağı konusunda yeterince açık ifadeler kullanmamaktadır. 8. yüzyıldan itibaren Antik Yunan felsefesi kaynaklı erdem ahlakının gelişmesiyle nasların ahlak eğitimi konusundaki bu suskunluğu belli bir ölçüde giderilmeye çalışılmıştır.

Doğruluk, dürüstlük, merhamet, adalet, cömertlik, tevazu, kanaat, affetme, yiğitlik gibi daha çok bireysel karakter taşıyan erdemler konusunda iki ahlak öğretisinin büyük benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Fakat ihtiyat, nezaket, görgü ve tören kuralları gibi sosyal ve siyasal erdemler konusunda Konfüçyüsçü ahlakta daha açık ve belirgin öğelerle karşılaşmaktayız. "Kişinin kendisi için istediğini başkası için de istemesi" ifadesinde formüle edilen empati hem Konfüçyüs'ün hem de Hz. Muhammed'in ifadelerinde güçlü bir

şekilde vurgulanmaktadır. Fakat Kur'an'ın dinde ihlas manasındaki samimiyeti vurgulamasına karşılık bireysel ilişkilerdeki içtenlik manasında samimiyetin Konfüçyüs'ün deyişlerinde daha belirgin olduğunu anlamaktayız. Anne baba ve diğer aile fertlerine karşı görevler her iki öğretilerde önemlidir. Ancak ağırbaşlılık ve nezaket gibi görgü boyutu öne çıkan erdemlerde Konfüçyüsçü ahlak öğretisinin daha açık ve örnekli ifadeler taşıdığını söyleyebiliriz.

İslam'da ahlak ile inanç ve ibadet arasında güçlü bağ kurma konusunda Tanrı-âlem ilişkisine dair teorilerin yol açtığı problemlerden söz edilebilir. Zira insan fiillerinde insanın rolü ile Tanrı'nın rolü arasında kesin bir sonuca ulaşamaması, bunun da itikadi sorunlara yol açması insanın kendi fiilini bütün sonuçlarıyla sahiplenmesi noktasında bir belirsizliğe yol açmaktadır. İyi ve kötünün şeylerin özüne ait bir nitelik mi yoksa Tanrı'nın buyruğuna bağlı bir değer mi olduğu tartışması da İslam ahlakında insan rolü ve sorumluluğunu tespit etmede zorlaştırıcı bir problem olarak durmaktadır. Fakat Müslüman filozofların geliştirdiği erdem ahlakı, ahlaki huyları eğitim konusu yapmak ve mutluluğu amaç olarak koymak suretiyle bu handikapları kısmen aşabilmiş görünmektedir. Konfüçyüsçü öğretinin ahlakı sadece insana özgü ve aşkın bağlardan arındırılmış gerçek bir olgu olarak görmesi uygulanabilirlik noktasında onun için bir avantaj görünmektedir. İslam evrensel ilahi bir din olsa da ilk tebliğ edildiği ve uygulandığı kültür coğrafyasının bazı özelliklerini taşımaktadır. Aynı durum Konfüçyüsçülük için de geçerlidir. O zaman İslam ahlakı ile Konfüçyüsçü ahlak arasındaki farkların bu kültürel özelliklerden etkilenmiş olabileceği mantıksal bir çıkarım olarak ileri sürülebilir. Bu durumda biri için avantaj olan bir husus diğeri için dezavantaj gibi görülebilir.

Kaynakça

- Adair, Jhon. (2014). *Konfüçyüs ve Liderlik*. Çev. Utku Öztürk. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Buhârî, *Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır. Dimeşk: Dâru Tûki'n-Necâd, ts.
- Cleary, Thomas. (2009). "Giriş". *Konfüçyüs Düşüncesinin Temelleri*. Konfüçyüs. Çev. Sibel Özbudun. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Çağrı, Mustafa. 2000. *İslam Düşüncesinde Ahlak*. İstanbul: Birleşik Yayınları.
- Demirkol, Murat. (2018). *İslam Düşüncesinde Erdem Ahlakı*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Dorman, Emre. (2019). *Teolojik ve Felsefi Açından Din Ahlak İlişkisi*. İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Draz, M. Abdullah. (2009). *Kur'an Ahlakı*. Çev. E. Yüksel, Ü. Günay. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Fettahoğlu, Selahattin. (2003). Konfüçyüs ve Öğretisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (16): 305-323.
- Güç, Ahmet. (2007). Konfüçyanizm. *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ed. Şinasi Gündüz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- İbn Ebi Şeybe. (1402/1981). *el-Musannağ*. Bombay.
- İbn Hanbel, Ahmed. (1992). *El-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*. Ionna Kuçuradi (Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kâşifi, Hüseyin Vaiz. (2019). *Ahlâk-ı Muhsinî*. Çev. Murat Demirkol. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Konfüçyüs. (1998). *Konfüçyüs'ün Öğretileri (Lun Yü)*. Çev. Ali Manav.
- Kur'an-ı Kerim ve Meali. (2018). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Müslim, *Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Pierre, Claude Emmanuel Joseph. (2016). *Zerdüş, Konfüçyüs ve Muhammed*. Çev. Heval Bucak İstanbul: Avesta Basın Yayın.
- Suzuki, Daisetz Teitaro. (2012). *Çin Felsefesi Tarihi*. Çev. Ahmet Aydoğan. İstanbul: Say Yayınları.
- Şahin, Harun. (2018). *Kur'an'ın Realist Ahlak İnşası*. Ankara: Fecr Yayınları.